

ԾՐԱԳԻՐ

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ, ՖԻԶԻԿԱՅԻ, ՅԵՎ
ԳԾԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ՄԵԾԱՀԱՍԱԿՆԵՐԻ ՎՈՋ ԼՐԻՎ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ՅԵՎ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ
ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

1806

Լրացրի Տար.

թիւ յիւ ԳՅ ազրա
1938

374.81

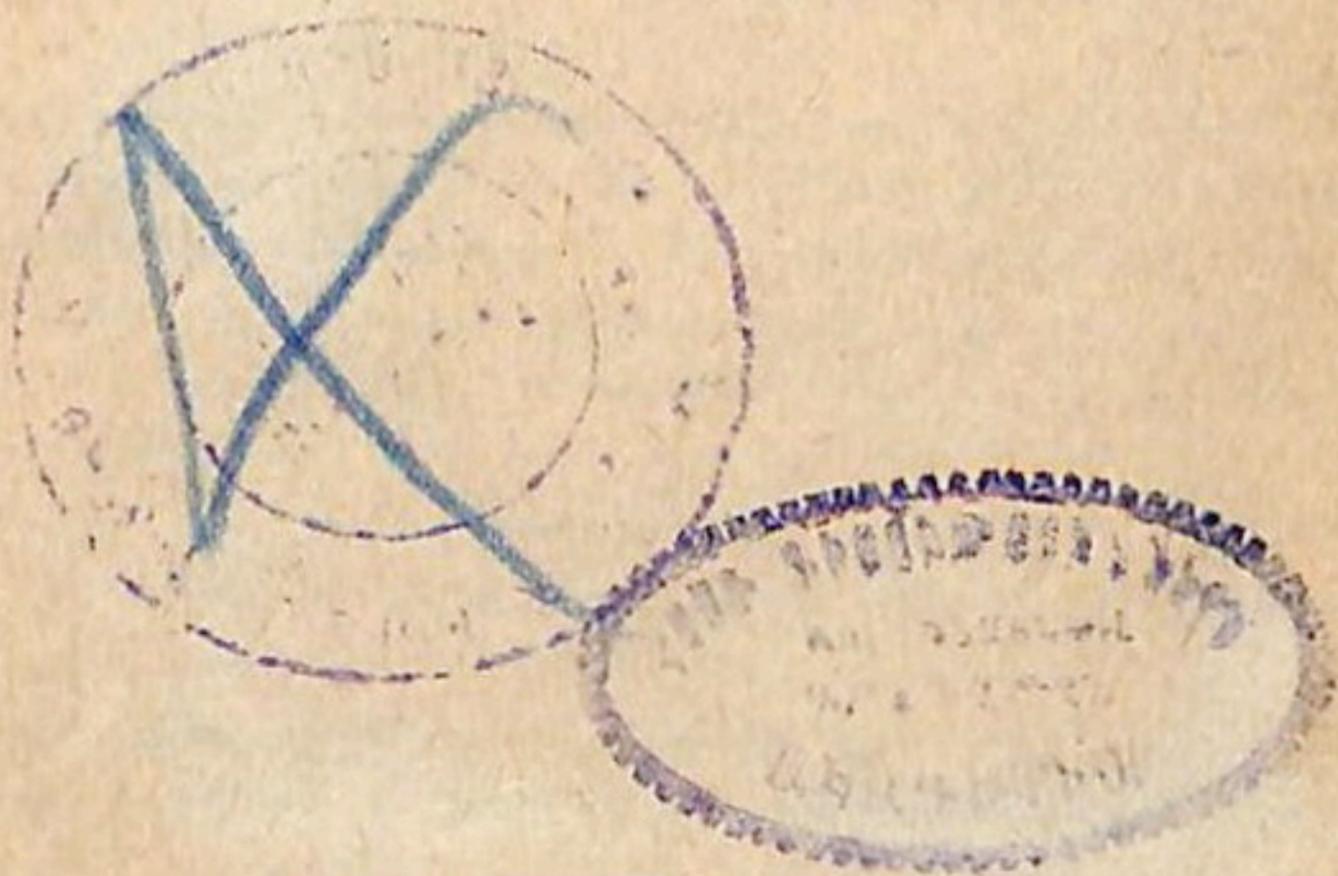
ԾՐԱԳԻՐ

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ, ՖԻԶԻԿԱՅԻ, ՅԵՎ
ԳԾԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

A II 35529

ՄԵԾԱՀԱՍԱԿՆԵՐԻ ՎՈՋ ԼՐԻՎ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ՅԵՎ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ
ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

1806

ԼՈՒՍՀՐԱՏ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱ

ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ

Մաթեմատիկայի ներկա ծրագիրը մեծահասակների վոչ
լրիվ միջնակարգ և միջնակարգ դպրոցներում, ըստ ուսուցման
տարիների իրադրժեկու ժամանակ անհրաժեշտ և նկատի ունե-
նալ հետևյալ բնորոշ առանձնահատկությունները:

Հինգերորդ դասարանում անցվում և թվաբանության սիս-
տեմատիկ լրիվ դասընթացը: Այս դասարանում թվաբանության
ուսումնասիրության նպատակն է՝ տալ սովորողներին թվարկու-
թյան ամուր և գիտակցական ունակություններ, վորոնք հիմ-
նրված պետք և լինեն տեսական վորոշակի բաղայի վրա: Ան-
հրաժեշտ և նկատի ունենալ, վոր թվաբանության տեսություն-
ները չպետք և տալ վերացականորեն և ընդհանուր կարգով, այլ
կոնկրետ նյութերի հիման վրա, քննության առնելով առանձին
դեպքեր և սովորողների դարգացման համապատասխան միայն
անել անհրաժեշտ ընդհանրացումներ:

Ամբողջ թվերը և նրանց հետ կատարելիք գործողություններն
ուսումնասիրելու ժամանակ անհրաժեշտ և քննության առնել
այդ գործողությունների որենքները և յուրացնել տալ սովորող-
ներին այն աստիճան, վոր նրանք թվաբանական վորեն գործո-
ղություն կատարելու ժամանակ կարողանան գիտակից կերպով
կիրառել այդ որենքները:

Կոմպոնենտների և արդյունքների միջև յեղած կախումն
անցնելու ժամանակ պետք և սահմանափակվել միայն մեկ կոմ-
պոնենտը փոխելու դեպքով:

Կոտորակների հետ գործողություններ կատարելու բաժնի
վրա պետք և տարածել նաև ամբողջ թվերի թվաբանական գոր-
ծողությունները:

Ամբողջ թվից մասեր գտնելը պետք է նախորդի բազմապատկման գործողության ուսումնասիրությանը, իսկ մասերի ոգնությամբ ամբողջ թվի գտնելը պետք է անցնել նախքան կոտորակների բաժանումը: Նման դասավորության նպատակն է հնարավորություն տալ դասատույին մանրամասնորեն բացատրելու սովորողներին կոտորակի վրա կատարվող բազմապատկման և բաժանման գործողությունների իմաստն ու նշանակությունը:

Հասարակ կոտորակներն անցնելու ժամանակ անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել, վորպեսզի սովորողները խառը թվերի հետ գործ ունենալու ժամանակ վոչ ուացիոնալ վերաբերմունք չունենան: Շատ դպրոցներում սովորողները խառը թվերը գումարելու և հանելու ժամանակ դարձնում են անկանոն կոտորակ:

Խառը թվերն ամբողջ թվերով բազմապատկելու և բաժանելու ժամանակ նպատակ չկա բազմապատկելին և բաժանելին անկանոն կոտորակ դարձնել:

Խառը թվերն ամբողջ թվերով բազմապատկելու և բաժանելու ժամանակ պետք է վարվել հետևյալ կերպ՝

$$6\frac{1}{4} \cdot 3 = 6 \cdot 3 + \frac{1}{4} \cdot 3 = 18 + \frac{3}{4} = 18\frac{3}{4}$$

$$8\frac{1}{2} : 4 = 8 : 4 + \frac{1}{2} : 4 = 2 + \frac{1}{8} = 2\frac{1}{8}$$

Ծրագրի յուրաքանչյուր բաժինը մշակվում է բավարար քանակի խնդիրներ լուծելու հիման վրա:

«Հարաբերություններ» բաժնում ուսումնասիրվում է միայն քանորդական հարաբերությունները և դադափար և տրվում միայն հարաբերությունների տարբերության մասին:

Թվաբանական ամբողջ դասընթացի ժամանակ անհրաժեշտ է գործադրման մեջ դնել տառային նշանակումները (գործողությունների որենքները և կոտորակների հատկություններն ուսումնասիրելու ժամանակ, տոկոսներին վերաբերող խնդիրներ լուծելու դեպքում, մակերեսների և ծավալների բանաձևերում):

Յերկրաչափական նյութերի հետ սովորողներին ծանոթացնելն ամենից առաջ նպատակ ունի պարզ պատկերացում տալ յերկրաչափական ձևերի մասին՝ հարթության և տարածության մեջ, ծանոթացնել նրանց յերկրաչափական նախնական տերմի-

նորոգիւցի և նշանակաբանության (սիմբոլիկա) հետ: Սրա հետ միասին սովորողներին տրվում և մակերեսների և պարզագույն պատկերների ծավալի վերաբերյալ հաշվարկում կատարելու տարբական դիտելիքներ և ունակություններ:

Յերկրաչափական նյութի ուսումնասիրությունը պետք և կրի դիտողական բնույթ, վորի ընթացքում անհրաժեշտ և ցուցադրել համապատասխան պիտույքներ, լայն չափով ոգտագործելով սովորողների ունեցած արտադրական պրակտիկան և կյանքի փորձը:

Յերկրաչափական նյութի դասավանդման ժամանակ պետք և մտցնել աստիճանաբար, առանձին դասեր հատկացնել միայն այն դեպքում, յերբ անհրաժեշտ և լինում սովորողներին ծանոթացնել այս կամ այն խնդրի զուտ յերկրաչափական կողմի հետ, իսկ հաշվարկման բնույթ կրող խնդիրները պետք և անցնել թվաբանության բաժնում: Մակերեսների և ծավալների վերաբերյալ խնդիրներ լուծելու ժամանակ անհրաժեշտ և սովորողներին տալ բանաձևերով ոգտվելու ունակություն: Բանաձևերն արտածվում են դիտողական ճանապարհով. դասատուն նախ ծանոթացնում և սովորողներին այդ բանաձևերով հաշվարկում կատարելու յեղանակի հետ, ապա այն ամրացնելու համար դասարանում և դասից դուրս լուծում են համապատասխան խնդիրներ: Կարիք չկա պահանջել, վորպեսզի սովորողներն այդ բանաձևերն անգիր անեն, բավական և նաև այն, վոր նրանք ձեռք բերեն այդ բանաձևից ոգտվելու ունակություն և կարողանան դործադրել այն հաշվարկման ժամանակ:

Վեցերորդ դասարանում սկսվում և հանրահաշվի և յերկրաչափության (հարթաչափություն) սիտեմատիկ դասընթացի ուսումնասիրությունը: Հանրահաշվի դասընթացը, վորն իր մեջ պարունակում և հարաբերական թվերի և միանդամների ու բազմանդամների վրա կատարվելիք չորս դործողությունների ուսումնասիրությունը, հիմնական դադափար և տալիս մեկ անհայտով առաջին աստիճանի հավասարումների մասին: Սովորողները ծանոթանում են կոտորակային արտահայտություն չունեցող հավասարումներ լուծելու պարզագույն յեղանակներին և նախնական դադափար են ստանում ըստ խնդրի (վոչ բարդ) պայմանների հավասարումներ կազմելու մասին:

Վորպեսզի սովորողները կարողանան հասկանալ հավասարումներն ուսումնասիրելու նպատակահարմարությունն ու անհ-

բաժնեշտությունը, սկսած և այդ թեմայի սկզբնական դասերը կառուցել սովորողներին ծանոթ թվաբանական և յերկրաչափական նյութերի վրա: Հավասարումների ուսումնասիրությունը չպետք և սկսել պատրաստի հավասարումներ լուծելով, այլ խընդրի պայմանների համաձայն կազմել նոր հավասարումներ և բացատրել ու յուրացնել տալ լուծելու տեխնիկան:

Տառային նշաններն ուսումնասիրելու և գործողություններ կատարելու ժամանակ անհրաժեշտ և ուշադրություն դարձնել տառային արտահայտություններում թվային արժեքների տեղադրման վրա՝ նախ դրական, ապա նրա հետ միասին բացասական թվերի:

Յերկու թվերի խորանարդների գումարի ու տարբերության բանաձևերը դրված են յոթերորդ դասարանում, բայց բազմանդամներն անմիջականորեն բաժանելու ժամանակ անհրաժեշտ և քննության առնել բաժանման հետևյալ յեղանակը՝

$$(a^3 \pm b^3) : (a \pm b) \text{ և } (a^3 \pm b^3) : (a^2 \mp ab + b^2)$$

վորը կհանդիսանա նախապատրաստական աշխատանք ցույց տրված բանաձևը յոթերորդ դասարանում լուծելու համար:

Յերկրաչափության բաժնում աքսիոմի մասին գաղափար և տրվում ուղիղներն ուսումնասիրելու ժամանակ:

Յեռանկյունների հավասարությունը հանձնարարվում և ուսումնասիրել հետևյալ կարգով՝ ա) յեռանկյունների կառուցումն ըստ տրված տարրերի, բ) յերկու յեռանկյունների հավասարության պայմանների քննարկումը:

Այստեղ ընդգծվում և, վոր ուսումնասիրվում են այն պայմանները, վորոնք անհրաժեշտ են յերկու յեռանկյունների հավասարման համար: Նյութը նման ձևով դասավորելու դեպքում սովորողներն ավելի հեշտությամբ կըմբռնեն յեռանկյունների հավասարման դեպքերն ուսումնասիրելու անհրաժեշտությունը:

Յոթերորդ դասարանում ավարտվում են առաջին աստիճանի հավասարումները՝ նախորոք անցնելով բազմանդամների վերլուծումը բազմապատկիչների և հանրահաշվական կոտորակները:

Յերկրաչափության գծով շարունակվում և հարթաչափության (զուգահեռ գծեր, քառանկյուններ, բազմանկյուններ և յերկրաչափական տեղեր, ներգծյալ յեռանկյուններ և քառանկյուններ) ուսումնասիրությունը:

«Բազմանդամի վերլուծումը բազմապատկիչների» բաժնից կարելի չե բաց թողնել քառանդամի վերլուծումը բազմապատկիչների— յերկու թվերի գումարի խորանարդը, վորպես մաթեմատիկայի կուրսում մեծ նշանակությունն չունեցող յենթաթեմա:

Յեռանդամ քառակուսու վերլուծումը բազմապատկիչների՝

$$x^2 + px + q$$

տեղափոխվում և միջնակարգ դարձնելու դասարանի դասընթացը, քանի վոր այս դեպքի լրիվ և գիտակցական ըմբռնումը հնարավոր և միայն քառակուսի հավասարումների ուսումնասիրման կապակցությամբ, վորը նախատեսված և ութերորդ դասարանի դասընթացում: Բազմանդամ հայտարարներ ունեցող կոտորակներն ուսումնասիրելու ժամանակ պետք և սահմանափակվել յերկանդամ և յեռանդամ կոտորակներով:

Հավասարումներն անցնելու և հավասարումները լուծելու ժամանակ անհրաժեշտ և լուրջ ուշադրությունն դարձնել, վորպեսզի սովորողները ձեռք բերեն ըստ խնդրի պայմանների հավասարումներ կազմելու պրակտիկա:

Առաջին աստիճանի հավասարումներն անցնելու ժամանակ սովորողներին նախնական գաղափար պետք և տալ ֆունկցիաների դեկարտյան կոորդինատային սիստեմի մասին. ըստ կոորդինատների վորոշել կետերը և հակառակը. ապա սովորողները ծանոթանում են ուղիղ համեմատականության գրաֆիկների և դժային ֆունկցիայի գրաֆիկի հետ:

Յեզրափակման մեջ գաղափար և տրվում յերկու անհայտով հավասարումների գրաֆիկական լուծման սիստեմի մասին (հանրահաշվական լուծումներն ու ձևերը յուրացնելուց հետո):

Հավասարումների սիստեմի լուծման ձևերի եյությունն ու տեխնիկան սովորողները լրիվ չափով պետք և յուրացնեն յերկու անհայտով հավասարումների սիստեմի լուծման միջոցով: Մաթեմատիկական նյութի ծավալը շատ լինելու դեպքում պետք և սահմանափակվել միայն յերկու անհայտով հավասարումների սիստեմի ուսումնասիրությամբ:

Նկատի առնելով կառուցման խնդիրների կրթական խորը նշանակությունը, անհրաժեշտ և յուրաքանչյուր դասարանում, վորպես միջնակարգ, լուծել յերկրաչափական կառուցման թուր հիմնական խնդիրները, վորոնք գետեղված կլինեն ընդունված դասագրքում:

Միջնակարգ դպրոցի ութերորդ դասարանում ուսումնասիրում են քառակուսի հավասարումները: Սովորողները ծանոթանում են թվերից քառակուսի արժատ հանելու, նույնությունների ձևափոխմանը աստիճաններով և արժատներով: Այս դասարանում յերկրաչափությունից քննության են առնվում նման պատկերները, յեռանկյան տարրերի մեջ յեղած թվային առնչությունները, համեմատական գծերը, շրջանի միջև կանոնավոր բազմանկյունները:

Թվերից քառակուսի արժատ հանելու ժամանակ պետք է սահմանափակվել միայն տասնորդական մասերի մտավոր ճշտությամբ, միաժամանակ սովորողներին պետք է վարժեցնել, Վոր նրանք կարողանան արժատ հանել նախորոք տրված ճշտությամբ:

Քառակուսի հավասարումներն այս դասարանում ուսումնասիրում են համակենտրոնացած կարգով:

Ֆիզիկայի և մասնավորապես յերկրաչափության դասընթացում սովորողներն ուսումնական տարեսկզբում պետք է կարողանան կազմել պարզագույն քառակուսի հավասարումներ: Այս հավասարումների լրիվ ուսումնասիրությունը հնարավոր կլինի ավարտել միայն ուսումնական տարվա յերկրորդ կիսամյակում: Այս դրությունից յեղնելու համար անհրաժեշտ է ուսումնական տարվա սկզբում ուսումնասիրել թվական գործակիցներով պարզագույն քառակուսի հավասարումները, իսկ այս հավասարումների դասընթացն ավարտելը տեղափոխված է ուսումնական տարվա յերկրորդ կիսամյակում:

Կոտորակի հայտարարն իռացիոնալությունից ազատելու հարցն ուսումնասիրելու ժամանակ պետք է սահմանափակվել այնպիսի դեպքերի ուսումնասիրությամբ, յերբ հայտարարում լինում է վորևե աստիճանի միանգամ՝ և յերկանգամ՝ քառակուսի ու խորանարդ աստիճանի արժատներով: Առանձնապես պետք է ուշադրություն դարձնել այս բաժնում սովորողների տիպիկ սխալների վրա. որինակ՝

$$\sqrt{a+b} = \sqrt{a} + \sqrt{b}$$

Թվերից քառակուսի արժատ հանելու գործողությունն անցնելու ժամանակ անհրաժեշտ է սովորողներին վարժեցնել ոգավելու քառակուսի թվերի բնական շարքի աղյուսակներից (Բրադիսի աղյուսակներ):

Այս աղյուսակները պետք է կիրառել նաև այն ժամանակ, յերբ սովորողները յուրացրած կլինեն թվերից քառակուսի արմատ հանելու տեսականն ու գործնականը. այս հանգամանքը կը նպաստի հաշվարկման աշխատանքի արագ կատարելուն և դրա հետ միասին սովորողները ժամանակ կշահեն մաթեմատիկական այլ տեսակ հաշվարկում կատարելու դեպքում, ուր հնարավոր է կիրառել աղյուսակները:

«Գործողություններ արժատանշանների հետ» բաժնում չը պետք է խորանալ գործողությունների տեխնիկան ուսումնասիրելու մեջ, բավական է սահմանափակվել վոչ բարդ դեպքերի ուսումնասիրությամբ. նպատակահարմար է գործնականում միացնել այն կոտորակային ցուցիչներ ունեցող աստիճաններով կատարվող գործողությունների հետ, վորը նախատեսված է իններորդ դասարանում:

Ուղղանկյան յեռանկյունաչափական ֆունկցիայի ուսումնասիրությունը տեղի յե ունենում ուղղանկյան յեռանկյան վրա, վորի ընթացքում քննության են առնվում յերեք հիմնական ֆունկցիաները ($\sin$, $\cos$, tg), վորպես այս յեռանկյան հարաբերակցական կողմեր:

Իրանից հետո սովորողները կանգ են առնում ֆունկցիաների ուսումնասիրության գործնական նշանակության վրա, գործադրելով այն ուղղանկյուն յեռանկյունների յուծման ժամանակ, վորի ընթացքում ոգտագործում են յեռանկյունաչափական մեծությունների բնական աղյուսակները:

«Յեռանկյան տարրերի մեջ յեղած թվական կախումը» բաժնին անցնելու ժամանակ հանձնարարվում է ուշադրություն դարձնել շեղանկյուն յեռանկյունների և 60 աստ. անկյուն ունեցող զուգահեռագծերի յուծման վրա, վորն այս դասարանի ֆիզիկայի դասընթացում խոշոր նշանակություն ունի:

«Հատվածների հարաբերությունն ու համեմատականությունն» ուսումնասիրելուց առաջ անհրաժեշտ է սովորողների հետ անցնել քանորդական համեմատություն, ոգտագործելով այս հարցի ուղղությամբ սովորողների թվաքանությունից ունեցած գիտելիքները: Տվյալ տեղում համեմատությունն ուսումնասիրվում է ընդհանուր առմամբ, ավելացնելով նաև ածանցյալ համեմատությունները, վորը ցույց է տրված ծրագրում և վորն անհրաժեշտ է յերկրաչափության դասընթացում:

Իններորդ դասարանում հանրահաշվից ուսումնասիրվում են առաջատվությունները (պրոգրեսիա), լոգարիթմները և այլ բաժինները, կապված լոգարիթմական և ցուցչային ֆունկցիաների ուսուցման հետ:

Այստեղ ել անհրաժեշտ է վերջին հարցերն ուսումնասիրելիս լուսարանել այն ֆունկցիաների գրաֆիկները կիրառելով տալով նախնական դադափար այդ ֆունկցիաների մասին:

Յերկրաչափությունից հարթաչափությունն ավարտվում է և սկսվում է տարածաչափության (մինչև բազմանիստեր) ուսումնասիրությունը:

Տարածաչափական խնդիրներ լուծելու ժամանակ ցանկալի չէ ոգտագործել յեռանկյունաչափությունից յուրացրած նյութերը:

Նույնությունների ապացուցումը և յեռանկյունաչափական պարզագույն հավասարումների լուծումը պետք է գործադրության մեջ պահել յեռանկյունաչափության ամբողջ կուրսի ընթացքում, վորով սովորողներն աստիճանաբար յուրացնում են այդ հավասարումների լուծման ձևերը:

Յեռանկյունաչափական հավասարումների ուսումնասիրության նման կարգը հնարավորություն է տալիս տասերորդ դասարանում այդ հավասարումների լուծման բնագավառում սովորողների գիտելիքներն և ունակությունները բերել վորոշ սխառմի և ավելի ևս հիմնովին անցնել յեռանկյունաչափության այս չափազանց կարևոր ու դժվարին բաժինը:

Տասերորդ դասարանում ավարտվում է հանրահաշվի դասընթացը, իսկ յերկրաչափությունից տարածաչափության դասընթացը: Յեռանկյունաչափության դասընթացի հիմնական հարցն այս դասարանում հանդիսանում է շեղանկյուն յեռանկյունների լուծումը և յեռանկյունաչափության կիրառումը յերկրաչափության մեջ:

Նյուտոնի յերկանդամի վերլուծման գործակիցների արտածելու համար ցանկալի չէ ուսումնասիրել միացությունների հատկությունները, վորոնք արտածվում են սկզբնական շրջանում կոնկրետ որինակների վրա:

Նյուտոնի յերկանդամը կարելի չէ վերածել ինդուկտիվ միթողով, այսինքն քննության առնելով $(x + a)^1$, $(x + a)^2$, $(x + a)^3$. յերկանդամները և այլն:

Բինոմիալական գործակիցների ուշագրավ հատկութիւնն ըս-
կըզքնական շրջանում կարելի յե դուրս բերել Պասկալի յեռանկյունը
քննութեան առնելու միջոցով: Յեզրակացութեան մեջ անհրա-
ժեշտ ե ցույց տալ նյութաւորի տողի կիրառումը թվերն աստիճան
բարձրացնելու ժամանակ, վորոնք քիչ են տարբերվում մեկ մի-
ավորից, ինչպես որինակ $0,98^8$, $1,02^{10}$ և այլն:

Հավասարումների և անհավասարութիւնների տեսութեան ու-
սումնասիրութիւնն այդ դասարանում նպատակ ե դնում սովորողնե-
րի նախկինում ստացած գիտելիքները սխտեմի բերել: Մյուս
կողմից անհրաժեշտ ե ընդարձակել անհավասարութիւնների տե-
սութիւնը՝ վոչ պայմանական անհավասարութիւններն ուսում-
նասիրելով և առաջին աստիճանի մեկ անհայտով միատեղ լուծ-
վող պայմանական անհավասարութիւնները լուծելու միջոցով:

Մարմինների ծավալի ուսուցումը հնարավոր ե կավալերի
սկզբունքի հիման վրա. այդ մասին լրիվ գաղափար կազմելու հա-
մար անհրաժեշտ ե վերադառնալ մակերեսների չափման հարցե-
րին և բացատրել այդ սկզբունքի եյութիւնը սովորողների
ավելի ծանոթ հարթաչափութեան որինակների վրա:

Յերկրաչափութեան մեջ անհրաժեշտ ե նշել հետևյալը՝

1) Ծրագրում անցած նյութերը կրկնելու համար առանձին
ժամեր չեն հատկացվում, քանի վոր անցածի կրկնութիւնն ա-
նընդհատ կերպով պետք ե կատարվի մաթեմատիկական նյութե-
րի ուսումնասիրութեան ամբողջ ժամանակամիջոցում: Այս հան-
գամանքը չի կարող զրկել ուսուցչին կրկնութեան համար ա-
ռանձին ժամեր հատկացնելու իրավունքից, յեթե այդ հնարա-
վոր ե:

2) Ծրագրում առանձին ժամանակ չի հատկացված նաև ստու-
գողական աշխատանքների համար: Այդ կատարելու յե դասատուն
իր արտադրական պլանը կազմելու ժամանակ, ի հաշիվ այն ժա-
մերի, վոր նրան տրված ե ամբողջ ուսումնական տարում՝ ծրագ-
րով սահմանված նյութն անցնելու համար:

3) Ծրագրի այս կամ այն բաժնին հատկացված ժամե-
րը ցույց են տրված որիննտիր կերպով: Բնական ե, վոր տե-
ղական պայմաններից յեղնելով յուրաքանչյուր ուսուցիչ, ըստ
հարկի, կարող ե ներքին խմբավորումներ կատարել ծրագրում
նախատեսված ժամերի սահմաններում:

5-րդ ԴԱՍԱՐԱՆ

ԹՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԹՎԱԲԿՈՒՄՆԵՐ ՅԵՎ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՄԲՈՂՁ ԹՎԵՐՈՎ

Թվանշան և թիվ: Ամբողջ թվերի բանավոր և գրավոր թվարկում: Թվերի կլորացում:

Գումարման գործողութայն տեղափոխութայն զուգորդական որենքները: Ուղիղ և հակադարձ գործողություններ: Բազմապատկման գործողութայն տեղափոխութայն զուգորդական բաշխական որենքները:

Գումարման, հանման, բազմապատկման և անմնացորդ ու մնացորդով բաժանման գործողութայն տվյալների և արդյունքների միջև յեղած կախումը: Գործողությունների և արդյունքների փոխադարձ կախման ոգտագործումն՝ անհայտ կոմպոնենտը (անդամը) գտնելու համար: Գործողությունների ստուգումը: Գործողությունների կիրառման դեպքեր: Գումարի, տարբերութայն, արտադրյալի և քանորդի փոփոխվելը տվյալների փոփոխման հետեւանքով: Մնացորդի փոխվելը, յերբ բաժանելին և բաժանարարը փոփոխվում են միեւնույն թիվ անգամ: Ոգտագործելով գործողությունների տվյալների և արդյունքների փոխադարձ կախումը և գործողությունների հատկությունները, բացատրել գործողություններ կատարելու կանոնները և բանավոր ու գրավոր հաշվումների յեղանակները:

Հաշվումների նորմալ կարգը թվաբանական ֆորմուլայում (1-ին ու 2-րդ աստիճանների գործողություններն առանձին և համակցված որինակներում): Թվական ֆորմուլաներ ամբողջ թվերով: Մետրական չափեր (կրկնողությունը): Մետրական չափերի անվանական թվերի գործողություններ:

2. ԹՎԵՐԻ ԲԱԺԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պարզ և բարդ թվեր: Թվի բաժանարարը: Թվի բազմապատիկը: Գումարի և արտադրյալի բաժանականությունը վորևե թվի վրա: Թվերի բաժանականութայն նշանացույցերը 2-ի, 5-ի, 10-ի, 4-ի, 25-ի, 100-ի, 9-ի և 3-ի վրա: Թվերի վերլուծումը պարզ բազմապատկիչների: Յերկու կամ մի քանի թվերի ընդհանուր բաժանարարներն

ու ամենամեծ ընդհանուր բաժանարարը: Փոխադարձ պարզ թվեր:
Թվերի ընդհանուր բազմապատիկը: Յերկու կամ մի քանի թվերի
ամենափոքր ընդհանուր բազմապատիկը:

3. ՀԱՍԱՐԱԿ ԿՈՏՈՐԱԿՆԵՐ

Գաղափար կոտորակային թվի մասին: Համարիչ և հայտա-
րար: Կանոնավոր և անկանոն կոտորակներ: Անկանոն կոտորակից
ամբողջ թիվն անջատելը: Խառը թիվ: Ամբողջ և խառը թիվն
անկանոն կոտորակ դարձնելը:

Կոտորակի մեծության փոփոխվելը, յերբ համարիչը և հայ-
տարարը փոփոխվում են մի քանի անգամ: Կոտորակը մի քանի
անգամ մեծացնելը և փոքրացնելը:

Կոտորակի հիմնական հատկությունը: Կոտորակի կրճատու-
մը: Կոտորակներն ընդհանուր հայտարարի բերելը: Կոտորակների
մեծությունների բաղդատումը:

Կոտորակների և խառը թվերի գումարումն ու հանումը: Կո-
տորակի և խառը թվի բազմապատկումն ամբողջ թվով: Թվի մասը
գտնելը: Ամբողջ թվի, կոտորակի և խառը թվի բազմապատկումը
կոտորակով: Մի քանի կոտորակների, խառը և ամբողջ թվերի
նկատմամբ բազմապատկման գործողություն կատարելը:

Կոտորակի և խառը թվի բաժանումն ամբողջ թվի վրա:

Գտնել ամբողջ թիվն ըստ նրա մասերի: Ամբողջ թվի, կոտո-
րակի և խառը թվի բաժանումը կոտորակի վրա: Փոխադարձ
թվեր: Թվական ֆորմուլաներ՝ կոտորակային թվերով:

4. ՏԱՍՆՈՐԴԱԿԱՆ ԿՈՏՈՐԱԿՆԵՐ

Կարողանալ վորոշել տասնորդական կոտորակը: Կարո-
ղանալ գրել և կարդալ տասնորդական կոտորակը: Տասնորդական
կոտորակների հիմնական հատկությունը: Տասնորդական կոտորա-
կի կրճատումը և ընդհանուր հայտարարի բերելը: Տասնորդական
կոտորակների մեծությունների բաղդատումը: Տասնորդական կոտո-
րակը 10, 100, 1000 և այլն անգամ մեծացնելն ու փոքրացնելը:
Չորս գործողություններ տասնորդական կոտորակներով: Գործո-
ղությունների արդյունքների կլորացումը: Տասնորդական կոտո-
րակի գրանցումը հասարակ կոտորակի ձևով: Հասարակ կոտորա-
կի տասնորդական դարձնելը — ճշտությամբ և մոտավոր ճշտու-

թյամբ: Համատեղ գործողություններ հասարակ և տասնորդական
կոտորակներով: Թվական ֆորմուլաներ տասնորդական կոտորակներով:

5. ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Տարբերական հարաբերություն (տալ հասկացողություն):
Թվերի քանորդական հարաբերությունը: Հարաբերության անդամները: Հարաբերության անդամների միջև յիշած կախումը և անհայտ անդամը գտնելը: Հարաբերության հիմնական հատկությունը: Հարաբերության անդամների կրճատումը:

Կոտորակային թվերի հարաբերության փոխարինումն ամբողջ թվերի հարաբերությամբ:

Քանորդական համեմատություն: Համեմատության անդամները: Համեմատության հիմնական հատկությունը: Համեմատության անհայտ անդամը գտնելը: Հասկացողություն մեծության մասին: Մեծությունների կախումը միմիանցից: Ուղիղ համեմատականություն: Հակադարձ համեմատականություն: Այն թվերի բաժանումը, վորոնք ուղիղ և հակադարձ համեմատական են տվյալ թվերին: Խնդիրներ համեմատական մեծություններով, նրանց լուծումը միավորի բերելով և համեմատության միջոցով:

6. ՏՈԿՈՍՆԵՐ

Հասկացողություն տոկոսների մասին: Կոտորակների արտահայտությունը տոկոսային ձևով և հակառակը: Թվի մեկ կամ մի քանի տոկոսը գտնելը: Ամբողջ թվի գտնելը նրա մի քանի տոկոսների ոգնությամբ: Թվերի տոկոսային հարաբերությունը գտնելը: Տոկոսաբեր գումարի հաշվարկումը տվյալ ժամանակամիջոցի ընթացքում: Խնդիրներ, ուր անհրաժեշտություն լինի կատարել տոկոսային հաշվարկումներ:

7. ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՅԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆԻԾ

Յերկրաչափական հիմնական հասկացողություններ՝ ուղիղ գիծ, հատված, ճառագայթ: Նրանց նշանակումը տառերով: Կարկինի և քանոնի ոգնությամբ հատվածներ վերցնելը: Հատվածների գումարումը և հանումը:

Կոր գիծ: Շրջագիծ: Աղեղ: Շառավիղ: Տրամագիծ: Անկյուն:
Անկյունների նշանակումը տառերով: Անկյան մեծանալն ու փոք-
րանալը: Անկյունների բաղդատումը վերադրումով: Ուղիղ, սուր և
բութ անկյուններ: Ուղիղ անկյունների հավասարությունը:

Անկյունների չափումը: Ուղիղ անկյունը—անկյունների չափ:
Անկյունային աստիճան: Անկյան չափումն անկյունային աստի-
ճանով:

Անկյան չափումն աղեղով: Աղեղային աստիճան: Տրանսպոր-
տիր (անկյունաչափ): Անկյան չափումն ու կառուցումը արանս-
պորտիրով:

Յերկրաչափական պատկերներ: Յեռանկյունի: Անկյուններ
և կողմեր: Յեռանկյունների նշանակումը տառերով և նրանց
կարդալը: Յեռանկյան հիմքն ու բարձրությունը: Անկյունարդի
և քանոնի ոգնությամբ բարձրություն անցկացնելը: Քառանկյու-
նի: Քառակուսի և ուղղանկյուն: Հասկացողություն մարմինների
մակերեսի մասին և նրանց չափումը: Չափի միավոր: Ուղղանկյան,
յեռանկյան և շրջանի մակերեսի չափումը:

Յերկրաչափական մարմին: Ծանոթություն խորանարդի, ու-
ղանկյուն դուգահեռանիստի և գլանի հետ:

Հասկացողություն մարմնի ծավալի մասին և նրա չափումը:

Ծավալը չափելու միավորը: Ուղղանկյուն դուգահեռանիստի
ծավալի չափումը: Տվյալ մարմնի ծավալի հաշվումը: Ուղիղ գլա-
նի ծավալի հաշվումը:

8. ԱՆՑԱԾԻ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ

6-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՀԱՆՐԱՀԱՇԻՎ

1. ՏԱՌԱՅԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄՆԵՐ

Թվաբանական խնդիրների չլուծման տառային բանաձև:
Թվական պատասխաններ գտնելը տառային բանաձևերով: Հաս-
կացողություն հանրահաշվական արտահայտություն մասին և հան-
րահաշվական արտահայտություններ ու բանաձևեր կարդալը:

Գործողությունների կարգը: Փակագծեր: Բազմապատկման և գումարման որենքները՝ տառային բանաձևերով՝

$$a + b = b + a, (a + b) + c = a + (b + c),$$

$$ab = ba, (ab)c = a(bc),$$

$$(a + b)c = ac + bc$$

Գործակից և աստիճան: Մաթեմատիկական կախվածությունների տառային գրանցումը: Ունենալով գործակիցը և աստիճանը, գտնել հանրահաշվական արտահայտության թվական նշանակությունը: Հանրահաշվում քննության առնվող գործողությունները: Հանրահաշվում գործածվող նշանները:

2. ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԹՎԵՐ

Ուղղություն ցույց տվող մեծություններ և հասկացողություն հարաբերական թվերի մասին: Թվի գաղափարի ընդհանրացումը: Թվային առանցքը: Հարաբերական թվերի հավասարությունը և անհավասարությունը: Հարաբերական թվերի գումարումը, հանումը, բազմապատկումը և բաժանումը: Հարաբերական թվերը քառակուսի և խորանարդ բարձրացնելը: Գործողությունների որենքների տարածումը հարաբերական թվերի վրա:

3. ՄԻԱՆԴԱՄ ՅԵՎ ԲԱԶՄԱՆԴԱՄ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Միանդամ: Բազմանդամը վորպես հանրահաշվական գումար: Նման անդամներ: Նման անդամների միացումը: Միանդամների և բազմանդամների գումարումը և հանումը:

Փակագծերի բանալը և փակագծերի մեջ առնելը: Միանդամանիների և բազմանդամանիների պարզագույն հավասարումներ՝ գումարման և հանման կասկակցությամբ:

Միանդամանիների և բազմանդամանիների բազմապատկումը:

Միանդամանիների և բազմանդամանիների բաժանումը: Արտադրյալը, կոտորակի և աստիճանի քառակուսի և խորանարդ աստիճանի բարձրացնելը: Միանդամի քառակուսի և խորանարդ աստիճան բարձրացնելը:

4. ԿՐՃԱՏ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿՄԱՆ ԲԱՆԱԶԵՎԵՐ

Բանաձևեր՝ $(a \pm b)^2, (a + b) \cdot (a - b), (a \pm b)^3$

5. ԳՍԱՂԱՓԱՐ ՄԵԿ ԱՆՀԱՅՏՈՎ ԱՌԱՋԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ
ՀԱՎԱՍԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Գաղափար հավասարման և նրա արմատի մասին: Հավասարման յերկու հիմնական հատկութիւնները: Ամբողջ թվական և կոտորակային գործակիցներ ունեցող առաջին աստիճանի միանհայտով պարզագույն հավասարումների լուծումը:

Հավասարում կազմելն ըստ խնդիրների պայմանների:

11
35579

ՅԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Յերկրաչափության առարկան: Ուղիղ գիծ: Հարթութիւն: Ուղիղի արտիումը: Ճառագայթ: Հատված: Հատվածի նշանակումը: Հատվածների բաղդատումը: Հատվածների չափումը: Գործողութիւններ հատվածների հետ: Բեկյալ գիծ: Կոր գիծ: Շրջագիծ և շրջան: Շառավիղ: Լար: Տրամագիծ: Աղեղ:

2. ԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐ: ԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐԻ ՉԱՓՈՒՄԸ

Գաղափար անկյան մասին: Անկյան նշանակումը: Անկյունների բաղդատումը: Բացված անկյուն: Ուղիղ անկյուն: Սուր և բութ անկյուն: Ուղիղ անկյունը վորպես անկյունների չափման միավոր: Կենտրոնական անկյունը և նրա հատկութիւնը: Փոխադրիչ (տրանսպորտիր): Գործողութիւններ անկյունների հետ: Կից անկյուններ և նրանց հատկութիւնը: Ուղղահայաց և թեք: Այն անկյունների գումարը, վորոնք ունեն ընդհանուր գագաթ և դասավորված են ուղղի մեկ կողմում և մեկ կետի շուրջը:

Հակադիր անկյուններ: Հակադիր անկյունների հավասարութիւնը: Մաթեմատիկական նախադասութիւններ:

3. ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐ ՅԵՎ ԲԱԶՄԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐ

Բաղմանկյուն: Յեռանկյուն: Կողմեր և անկյուններ: Յեռանկյունների դասակարգումն ըստ կողմերի և անկյունների: Գծեր յեռանկյան մեջ՝ բարձրութիւն, միջնագիծ (մեդիան) և կիսորդ (բիսեկտրիս): Պարագիծ (պերիմետր): Հավասարասրուն յեռանկյան հատկութիւնները: Առանցքային համաչափութիւն: Յեռանկյան կառուցումն ըստ տրված տարրերի: Յեռանկյունների

հավասարությունը: Շեղանկյուն յեռանկյունների հավասարության յերեք հատկանիշները: Յեռանկյան արտաքին անկյունը: Յեռանկյան կողմերի և անկյունների միջև յեղած հարաբերությունը: Յեռանկյան յերկու կողմերի գումարի և տարբերության հատկությունը: Ուղիղի և բեկյալի համեմատական յերկարությունը: Յեռանկյուններ՝ յերկու հավասար կողմերով: Ուղղահայաց, թեքեր և սրանց պրոեկցիաներն (առաջաձգություններ) ուղիղի վրա: Ուղղահայացի և թեքի, թեքերի և նրանց պրոեկցիաների վերաբերյալ թեորեմներ:

Ուղղանկյուն յեռանկյունների հավասարությունը. — ա) ըստ յերկու եջերի, բ) ըստ մի եջի և մի սուր անկյան, գ) ըստ ներքնաձգի և մի սուր անկյան, դ) ըստ ներքնաձգի և մի եջի:

Ուղղանկյուն յեռանկյունների կառուցումն ըստ տված տարրերի: Հատվածի միջնուղղահայացի հատկությունը: Անկյան կիսորդի հատկությունը: Կառուցման հիմնական խնդիրներ (ապացուցումով):

Հատվածի բաժանումը 2, 4, 8 հավասար մասերի: Տված անկյանը հավասար անկյուն կառուցելը: Անկյան բաժանումը 2, 4, 8 հավասար մասերի: Տվյալ ուղիղին ուղղահայաց տանելը տված կետով, վորը՝ գտնվում և ուղիղից դուրս կամ ուղիղի վրա:

7-րդ գլխաբան

ՀԱՆՐԱՀԱՇԻՎ

1. ԲԱԶՄԱՆԴԱՄ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒՄԸ

Կրճատ բազմապատկման բանաձև $a^3 \pm b^3$ (շարունակություն): Միանդամների վերլուծումը բազմապատկիչների:

Բազմանդամանիների վերլուծումը բազմապատկիչների՝ փակագծերից ընդհանուր բազմապատկիչը դուրս բերելու յեղանակով, խմբավորման յեղանակով, կրճատ բազմապատկման և բաժանման բանաձևով: $(a \pm b)^2$; $a^2 - b^2$; $a^3 \pm b^3$ բանաձևերը:

Բազմանդամների ամենամեծ ընդհանուր բաժանարարը և ամենափոքր բազմապատիկը գտնելը:

2. ՀԱՆՐԱՀԱՇՎԱԿԱՆ ԿՈՏՈՐԱԿՆԵՐ

Գաղափար հանրահաշվական կոտորակի մասին: Միանդամ և բազմանդամ հայտարար ունեցող կոտորակների նշանների փո-

փոխելը: Միանդամ և բազմանդամ հայտարար ունեցող հանրա-
հաշվական կոտորակների կրճատումը: Ընդհանուր հայտարարի
բերելը: Միանդամ և բազմանդամ հայտարար ունեցող հանրա-
հաշվական կոտորակների գումարումը և հանումը: Ամբողջ և հանրա-
հաշվական կոտորակային արտահայտությունների գումարումը և
հանումը: Միանդամ և բազմանդամ հայտարար ունեցող հանրա-
հաշվական կոտորակների բազմապատկումն ու բաժանումը: Ամ-
բողջ և կոտորակային արտահայտությունների բազմապատկումն
ու բաժանումը: Հանրահաշվական կոտորակների չորս գործողու-
թյուններով վարժություններ:

3. ՆՈՒՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ: ԱՌԱՋԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒՄՆԵՐ ՄԵԿ ԱՆՀԱՅՏՈՎ

Նույնություն և հավասարում: Հավասարման արձատր (կլբկ-
նություն): Գաղափար համազոր հավասարումների մասին: Հա-
վասարման հիմնական հատկությունները: Թվային և տառա-
յին գործակիցներով 1-ին աստիճանի մեկ անհայտով հավասարում-
ների, կոտորակային անդամների միանդամ և ամենապարզ բազ-
մանդամ հայտարար ունեցող արտահայտությունների լուծումը:
Լուծման ստուգումը:

Տառային գործակիցներ ունեցող պարզագույն հավասարում-
ների լուծումը: Հավասարում կազմելն ըստ խնդիրների պայման-
ների՝ թվային գործակիցներով, պարզագույն հավասարումներ
տառային գործակիցներով:

4. ԱՌԱՋԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՄԻՍՏԵՄԸ ՅԵՐԿՈՒ ԱՆՀԱՅՏՈՎ

Թվային գործակիցներ ունեցող առաջին աստիճանի հավա-
սարումների յերկանհայտ սխառեմի լուծումը— հանրահաշվական
գումարման յեղանակով և տեղադրման յեղանակով: Խնդիրների
լուծումը թվային գործակիցներ ունեցող յերկանհայտ հավա-
սարումների սխառեմի ոգնությամբ՝ և տառային գործակիցներ
ունեցող պարզագույն հավասարումներով:

Հաստատուն և փոփոխական մեծություններ՝ ֆունկցիա և
արգումենտ: Փունկցիոնալ կախման որինակներ:

Ուղիղ և հակադարձ համեմատություններ՝

$$y = kx; y = \frac{k}{x}$$

Համեմատականությունից գործակից:

Ուղղանկյուն կոորդինատային սխեմայում հարթություն վրա և պարզ գրաֆիկներ: Ուղիղ համեմատականության գրաֆիկի կառուցումը:

Գծային ֆունկցիան և նրա գրաֆիկը: Յերկու անհայտով գծային հավասարման սխեմայի գրաֆիկական լուծման որինակներ:

ՅԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԶՈՒԳԱՀԵՌ ՈՒՂԻՂՆԵՐ

Զուգահեռների սահմանումը: Թեորեմ յերկու ուղիղների վերաբերյալ, վորոնք ուղղահայաց են յերրորդին: Այն անկյունների անվանումը, վորոնք ստացվում են յերկու ուղիղները յերրորդով հատվելու դեպքում:

Յերկու ուղիղների զուգահեռություն այն հատկանիշները, վորոնք հիմնված են զուգահեռներով ու նրանց հատող մի յերրորդ ուղիղով կազմված անկյունների հատկությունների վրա: Զուգահեռ ուղիղների կառուցումը՝ ա) տված ուղիղից դուրս գալնվող կետով տանել զուգահեռ այդ ուղիղին, բ) քանոնի և գծադրական յեռանկյունու ոգնությունը անցկացնել զուգահեռներ:

Զուգահեռների աքսիոմը: Հետևանքներ՝ 1) այն ուղիղը, վորը հատում է զուգահեռ ուղիղներից մեկը, հատում է նաև մյուսը. 2) ուղիղներ, վորոնք զուգահեռ են յերրորդին, զուգահեռ են մի մյանց:

Հակադարձ թեորեմներ (այն անկյունների վերաբերյալ, վորոնք ստացվում են յերկու զուգահեռները մի յերրորդով հատելու դեպքում): Թեորեմներ համապատասխանաբար զուգահեռ և համապատասխանաբար ուղղահայաց կողմեր ունեցող անկյունների հատկությունների մասին: Յեռանկյան և բազմանկյան անկյունների գումարը:

Յեռանկյան արտաքին անկյունը: Բազմանկյան արտաքին անկյունների գումարը: 30°-ի անկյան դիմացի եջի հատկությունը: Գաղափար յերկրաչափություն հիմնական և աքսիոմների վերաբերյալ:

2. ԶՈՒԳԱՀԵՌՍԳԾԵՐ ՅԵՎ ՏՐԱՊԵՑԻԱՆԵՐ (սեղան)

Զուգահեռագիծ: Զուգահեռագծի հիմքերը և բարձրությունները: Նրա կողմերի, անկյունների և անկյունագծերի հատկությունը: Զուգահեռագծի հատկանիշները՝ ա) յերկու հակադիր կողմերի հավասարությունը և դուգահեռությունը, բ) հակադիր կողմերի հավասարությունը: Ուղղանկյուն, շեղանկյուն (սոսք), քառակուսի, նրանց կողմերի, անկյունների և անկյունագծերի հատկությունները: Անկյան կողմերը հատող դուգահեռների հատկությունը: Տրապեց (սեղան): Յեռանկյան և տրապեցի միջին գծի հատկությունը:

Հատվածի բաժանումը ցանկալի թվով հավասար մասերի:

3. ՅԵՐԿՐԱԶԱՓԱԿԱՆ ՏԵՂԵՐ: ՇՐՋԱԳԻԾ ՅԵՎ ՇՐՋԱՆ. ՆԵՐԳԾՅԱԼ ՅԵՎ ԱՐՏԱԳԾՅԱԼ ԱՆԿՑՈՒՆՆԵՐ

Փաղափար յերկրաչափական տեղի մասին: Շրջագիծ: Շրջագծի կառուցումը յերեք գծերի միջոցով, վորոնք դասավորված չեն մեկ ուղիղի վրա: Շրջան և նրա համաչափությունը: Լարին ուղղահայաց տրամագծի հատկությունը: Զուգահեռ լարերի միջև ընկած աղեղների հատկությունը: Շրջանագծի և աղեղի կենտրոնը գտնելը: Լարերի և աղեղների փոխադարձ կախումը:

Ուղիղի և շրջագծի հարաբերական դիրքը. Շոշափողների հիմնական հատկությունները: Շոշափող տանելը մեկ շրջագծի՝ 1) շրջագծի վրա գտնված կետով, 2) շրջագծից դուրս գտնված կետով: Յերկու շրջագծի շոշափող տանելը: Յերկու շրջագծերի հարաբերական դիրքը:

Այն ակյունների չափումը, վորոնց գագաթը գտնվում է շրջագծի վրա, շրջագծի ներսը և շրջագծից դուրս:

Կառուցման խնդիրներ ա) կառուցել ուղղանկյուն յեռանկյուն ըստ տված ներքնաձգի և եջի B, բ) այն բացատի կառուցումը, վորն ընդգրկում է տված անկյունը:

4. ՆԵՐԳԾՅԱԼ ՅԵՎ ԱՐՏԱԳԾՅԱԼ ՅԵՌՍԱՆԿՑՈՒՆՆԵՐ ՅԵՎ ԲԱԶՄԱՆԿՑՈՒՆՆԵՐ

Ներգծյալ և արտագծյալ յեռանկյուն: Ներգծյալ քառանկյուն և նրա անկյունների հատկությունը: Արտագծյալ քառանկյուն:

կյուն և նրա կողմերի հատկութիւնը: Յեռանկյան մեջ յերած
չորս նշանավոր կետերը:

Ց-ԲԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՀԱՆՐԱՀԱՇԻՎ

1. ԳԱՂԱՓԱՐ ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ ԱՐՄԱՏԻ ՄԱՍԻՆ ՅԵՎ ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ ԱՐՄԱՏ ՀԱՆԵԼԸ

Խնդիրներ, վորոնք հանդուս են քառակուսի արմատի հաս-
կացողութեանը: Քառակուսի արմատի սահմանումը: Իրական
թվից հանվող քառակուսի արմատի թվաբանական արժեքը: Քա-
ռակուսի արմատ հանելը ճիշտ քառակուսուց: Քառակուսի ար-
մատ հանելը կամավոր ամբողջ թվից և տասնորդական կոտորակից
(ճշգրիտ և մոտավոր): Քառակուսի արմատ հանելը բացասական
թվից և գաղափար կեղծ թվի մասին:

2. ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒՄՆԵՐ ԹՎԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԻՑՆԵՐՈՎ

Թերի և լրիվ քառակուսի հավասարումներ: Թերի և լրիվ
քառակուսի հավասարումների լուծումը: Հավասարման յերկու
արմատները: Քառակուսի հավասարումների կազմելն ըստ խընդ-
րի պայմանի:

3. ՆՈՒՅՆԱԿԱՆ ՁԵՎԱՓՈԽՈՒՄՆԵՐ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԻ ՅԵՎ ԱՐՄԱՏՆԵՐԻ ՀԵՏ

Ամբողջ դրական և տառային ցուցիչներով աստիճան բարձ-
րացնելը: Բացասական թվի զույգ և կենտ աստիճանը: Արտա-
դրյալի, կոտորակի և աստիճանի աստիճան բարձրացնելը: Գա-
ղափար աստիճանի մասին—նրա ընդհանրացումը: Բացասական և
զրո ցուցիչներ ունեցող աստիճաններ:

Գաղափար իռուցիտնալ թվի մասին: Թերեմ՝ յեթե ար-
մատը, վորը հանվում և ամբողջ թվից, չի կարող արտահայտ-
վել ամբողջ թվով, ապա այդ արմատը չի կարող արտահայտվել

նաև կոտորակով, Արմատ հանելը հարաբերական թվից: Արմատ արտադրյալից և աստիճանից: Արտադրիչն արմատանշանից դուրս բերելը և արմատանշանի տակ տանելը:

Արմատի տակի արտահայտությունն ամբողջ տեսքի բերելը: Նման արմատներ և նրանց միացումը: Արմատանշանի հիմնական հատկությունները: Արմատի և արմատական արտահայտության ցուցիչների կրճատումը: Արմատներն ընդհանուր ցուցիչի բերելը: Գործողություններ արմատանշանների հետ:

Հայտարարն իռոացիոնալությունից ազատելն այն դեպքում յերբ հայտարարը՝ ա) վորեև աստիճանի միանդամանի յե բ) յերկրորդ և յերրորդ աստիճանի արմատներով յերկանդամ ե:

4. ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ ՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒՄՆԵՐ: ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ
ՀԱՎԱՍՍԱՐՄԱՆ ԱՐՄԱՏՆԵՐԻ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ: ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ
ՅԵՎ ԳԾԱՅԻՆ ՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ԲԵՐՎԱԾ
ՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒՄՆԵՐ

Տառային գործակիցներով քառակուսի հավասարումներ: Քառակուսի հավասարումների արմատների հատկությունը (Վիետի թեորեմը): Յերկրորդ աստիճանի յեռանդամի վերլուծումը դժային արտադրիչների: Քառակուսի հավասարման արմատների հետազոտումը: Իրակրիմինանտ: Պարզագույն քառակուսի ֆունկցիաների գրաֆիկը: Պարզագույն քառակուսի հավասարումների գրաֆիկական լուծումը:

Բիկվադրատ (յերկքառակուսի) հավասարումներ:

Իռոացիոնալ հավասարումներ: Իռոացիոնալության խախտումը՝ իռոացիոնալ հավասարումներ լուծելու դեպքում:

5. ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՅԵՐԿՈՒ ԱՆՀԱՅՏՈՎ
ՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՊԱՐԶԱԳՈՒՅՆ ՍԻՍՏԵՄՆԵՐ

1. Քառակուսի հավասարման և առաջին աստիճանի հավասարման սխառեմ:

2. Քառակուսի հավասարումներից պարզագույն սխառեմ.

- որինակ՝ ա) $x^2 \pm y^2 = a$; $xy = b$;
բ) $x^2 \pm y^2 = a$; $x \pm y = b$

ՅԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԳԱՂԱՓԱՐ ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՉԱՓԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ: ՀԱՏՎԱԾՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քանորդական համեմատությունը և նրա գլխավոր հատկու-
թյունը:

Համեմատականության գործակից: Համեմատության անդամ-
ների տեղափոխումը: Ածանցյալ համեմատություններ՝ ա) առա-
ջին հարաբերության անդամների գումարի կամ տարբերության
հարաբերությունն իր նախորդին կամ հետնորդին, բ) առաջին
հարաբերության անդամների գումարի կամ տարբերության հա-
րաբերությունը յերկրորդ հարաբերության անդամների գումարին
կամ տարբերությանը: Հավասար հարաբերությունների շարքի
հատկությունը:

Անընդհատ համեմատություն: Յերկու թվերի միջին համե-
մատականը:

Յերկու հատվածների ընդհանուր չափը: Համաչափելի և ան-
համաչափելի հատվածներ: Հատվածների հարաբերությունը: Հատ-
վածների հարաբերությունը գտնելը (ճշգրիտ և մոտավորապես):
Համեմատական հատվածներ:

2. ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԻ ՆՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յեռանկյունների նմանությունը: Յեռանկյան հիմքին տա-
րած զուգահեռ ուղիղի հատկությունը: Յեռանկյունների նմանու-
թյան յերեք հատկանիշները: Նման յեռանկյունների կողմերի և
բարձրությունների համեմատությունը: Նման բազմանկյուններ և
նրանց հատկությունը: Նման յեռանկյունների և բազմանկյուննե-
րի պարագծերի հարաբերությունը:

Անկյան կողմերը հատող զուգահեռ ուղիղների հատկությու-
նը: Յեռանկյան արտաքին և ներքին անկյունների կիսորդների
հատկությունը: Տված յերեք հատվածներին չորրորդ համեմատա-
կանի կառուցումը: Հատվածի բաժանումը տվյալ հարաբերու-
թյամբ:

3. ԹՎԱՅԻՆ ԱՌՆՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՅԵՌԱՆԿՅԱՆ ՏԱՐՐԵՐԻ ՄԻՋԵՎ: ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԳԾԵՐ ՇՐՋԱՆԻ ՄԵՋ

Ուղիղ անկյան գագաթից ներքնաձիգի վրա իջեցրած ուղղահայացի հատկութիւնները: Եջի հատկութիւնը: Շրջագծի վորևէ կետից տրամագծի վրա իջեցրած ուղղահայացի հատկութիւնը: Յերկու տված հատվածներով կառուցել միջին համեմատական հատված: Պյութագորասի թեորեմը:

Յեռանկյան մեջ սուր անկյան և բութ անկյան դիմացի կողմի քառակուսին:

Չուգահեռագծի անկյունագծերի քառակուսիների գումարին վերաբերող թեորեմը:

Համեմատական հատվածներ շրջանի մեջ: Լարին հատող հատվածների հատկութիւնը: Շրջանից դուրս հատվող հատողների հատկութիւնը:

Շոշափողի և հատողի հատկութիւնը:

4. ՍՈՒՐ ԱՆԿՅԱՆ ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆԱԶԱՓԱԿԱՆ ՖՈՒՆԿՏԻԱՆԵՐԸ¹⁾

Գաղափար սուր անկյան $\sin$, $\cos$, tg մասին, վորպես ուղղանկյուն յեռանկյան հարաբերական կողմեր:

Յեռանկյունաչափական մեծութիւնների բնական աղյուսակների արժեքների կիրառման միջոցով ուղղանկյուն յեռանկյուն լուծելու հիմնական խնդիրներ:

5. ԳԱՂԱՓՍՐ ՀԱՆՐԱՀԱՇԻՎԸ ՅԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Գծերի բաժանումը միջին և արտաքին հարաբերութեամբ: Յերկրաչափական խնդիրները հանրահաշվական յեղանակով լուծելը:

Արտահայտութիւնների կառուցումը՝

$$x = \frac{ab}{c}; \quad x = \frac{a^2}{b}; \quad x = \sqrt{ab}; \quad x = \sqrt{a^2 + b^2}$$

6. ԿԱՆՈՆԱՎՈՐ ԲԱԶՄԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐ

Կանոնավոր բազմանկյուններ: Կանոնավոր ներգծյալ և արտագծյալ բազմանկյուններ կառուցելը: Կանոնավոր նույնա-

¹⁾ Տվյալ թեման պարտադիր չէ: Նրան հատկացված ժամերը կարելի յե բաշխել 8-րդ դասարանների յերկրաչափական մյուս թեմաների վրա:

նուն բազմանկյունների պարագծերի հարաբերությունը: Կանոնավոր բազմանկյունների համաչափությունը:

Կանոնավոր ներգծյալ քառակուսու, վեցանկյան և յեռանկյան կողմերի հաշվումը՝ շրջագծի շառավիղի միջոցով:

Կանոնավոր ներգծյալ և արտագծյալ բազմանկյունների կողմերի թվի կրկնապատկումը:

ԳՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. ԱՌԱՋԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ (ՊՐՈԳՐԵՍԻՍ.)

Թվաբանական առաջատվություն: Թվաբանական առաջատվության վորևև անդամի բանաձևը: Առաջատվության ծայրանդամներից հավասար հեռավորության վրա գտնվող յերկու անդամների գումարի հատկություն: Թվաբանական առաջատվության անդամների գումարի բանաձևը: Յերկրաչափական առաջատվություն: Յերկրաչափական առաջատվության վորևև անդամի բանաձևը: Յերկրաչափական առաջատվության անդամների գումարի բանաձևը:

Անվերջ նվազող յերկրաչափական առաջատվություն: Անվերջ նվազող յերկրաչափական առաջատվության անդամների գումարի սահմանի բանաձևը:

2. ԱՍՏԻՃԱՆԱՑՈՒՅՑԻ ԳԱՂԱՓԱՐԻ ԸՆԴՀԱՆՐԱՑՈՒՄԸ

Ամբողջ ցուցիչների հատկությունները: Չերո ցուցիչ: Բացասական ցուցիչներ: Գործողություններ բացասական ցուցիչներ ունեցող աստիճանների հետ: Կոտորակային ցուցիչներ: Կոտորակային ցուցիչների հիմնական հատկությունը: Գործողություններ կոտորակային ցուցիչներ ունեցող աստիճանների հետ: Գաղափար իռոացիոնալ ցուցչի մասին:

3. ՑՈՒՑՉԱՅԻՆ ՖՈՒՆԿՑԻԱ ՅԵՎ ԼՈԳԱՐԻԹՄՆԵՐ

Ցուցչային ֆունկցիա: Ցուցչային ֆունկցիայի հատկությունները: Ցուցչային ֆունկցիայի գրաֆիկը:

Լոգարիթմի սահմանումը: Լոգարիթմական ֆունկցիա, լոգարիթմական ֆունկցիայի գրաֆիկը: Լոգարիթմների հիմնական հատկությունները տարբեր հիմքերի դեպքում: Արտադրյալի, քանորդի, աստիճանի և արմատի լոգարիթմները: Հանրահաշվական արտահայտությունների լոգարիթմումն ու պոտենցումը:

Տասնորդական լողարիթմներ: Քարակտերիստիկ և մանտիս:
Տասնորդական լողարիթմների հատկությունները: Բացասական
լողարիթմների վերափոխումը: Լողարիթմական աղյուսակի կազ-
մությունը և հաշվարկում ըստ աղյուսակների:

Բարդ տոկոսներ: Բարդ տոկոսների բանաձևը:

4. ՅՈՒՑՉԱՅԻՆ ՅԵՎ ԼՈՒԱՐԻԹՄԱԿԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒՄՆԵՐ

ՅԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՇՐՋԱԳԾԻ ՅԵՎ ՆՐԱ ՄԱՍԵՐԻ ՅԵՐԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գաղափար սահմանի մասին: Գաղափար շրջագծի յերկարու-
թյան մասին և նրա հարաբերությունը տրամագծին: Գաղա-
փար π թիվը հաշվելու մասին: N^0 -ի ուղիղի յերկարությունը:

2. ՄԱԿԵՐԵՍՆԵՐԻ ՉԱՓՈՒՄԸ

Գաղափար մակերեսի մասին: Պատկերների հավասարություն-
յունը և հավասարամեծությունը: Ուղղանկյան և քառակուսու
մակերեսները: Գտնել քառակուսու կողմերն ըստ նրա մակերեսի:
Զուգահեռագծի, յեռանկյան, ուռնի, տրապեցի մակերեսների
բանաձևերի արտածելը: Կանոնավոր բազմանկյան մակերեսը:

Բազմանկյան մակերեսի հաշվումը համապատասխան յեռան-
կյունների և քննված այլ պատկերների մակերեսների գումարի
միջոցով: Բազմանկյունները հավասարամեծ քառակուսիների վե-
րածելը: Հերոնի թեորեմը: Պյութագորասի թեորեմը: Յերկու քա-
ռակուսիների գումարին և տարբերությանը հավասարամեծ քա-
ռակուսի կառուցելը: Նման պատկերների մակերեսների հարաբե-
րությունը:

Շրջանի և նրա մասերի մակերեսը:

3. ՏԱՐԱԾԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

Տարածաչափության սահմանումը: Հարթության աքսիոմնե-
րը: Հարթություն և պայմաններ, վորոնք վորոշում են նրա
դիրքը տարածության մեջ:

Ուղղի և հարթության դիրքը:

ա) Հարթության ուղղահայացը: Այն հատկանիշը, վորը ցույց
ե տալիս, թե ուղիղն ուղղահայաց է հարթությանը (թեորեմ

յերկու ուղղահայացներն մասին): Ուղղահայաց, թեք և սրա
պրոնկցիան: Թեքերի և սրա պրոնկցիաների միջև յեղած կախու-
մը: Յերեք ուղղահայացների թեորեմը:

բ) Գծերը տարածության մեջ: Չուգահեռ և խաչվող ուղիղ-
ներ: Յերկու ուղիղների զուգահեռության պայմանները տարա-
ծության մեջ:

գ) Հարթությանը զուգահեռ ուղիղներ:

Ուղղի և հարթության զուգահեռության պայմանը:

դ) Չուգահեռ հարթություններ: Սահմանում: Յերկու հար-
թությունների զուգահեռության պայմանը: Այն անկյունների
հավասարությունը, վորոնք տարածության մեջ ունեն զուգահեռ
կողմեր:

Յերկնիստ անկյուններ: Սահմանում: Յերկնիստ անկյան
գծային անկյունները: Յերկնիստ անկյունների և նրանց գծային
անկյունների միջև յեղած առնչությունը: Ուղղահայաց հարթու-
թյուններ: Յերկու հարթությունների ուղղահայացության պայ-
մանները (ուղիղ թեորեմներ):

Յերկու ուղղահայաց հարթություններ հատվելով տալիս են
ուղիղ գիծ: Յեթե՛ այդ հարթությունները ուղղահայաց են մի յեր-
րորդի, ապա այդ ուղիղը նույնպես ուղղահայաց է դրան: Յերկու
խաչվող ուղիղների անկյունը: Ուղղի և հարթության միջև յեղած
անկյունը:

Պատկերների հարթության և պրոնկցիաների հարթության
միջև յեղած կախումը:

Բազմանիստ անկյուն: Յեռանիստ անկյուն: Յեռանիստ ան-
կյան հարթ անկյունների հատկությունը: Բազմանիստ անկյան
գագաթի հարթ անկյունների գումարի հատկությունը: Յեռա-
նիստ անկյունների հավասարության պարզագույն դեպքեր:

Կառուցման հիմնական խնդիրներ՝ ա) հարթությանն ուղղա-
հայաց տանելը, բ) ուղղի տված կետով տանել զուգահեռ տված
ուղիղին, գ) տված հարթությանը զուգահեռ և ուղղահայաց հար-
թություններ տանելը:

Կետի, հատվածի և պատկերի որթոգոնալ (ուղղանկյուն)
պրոնկցիաները:

ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆ ԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ: ԱՆԿՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԻ ԸՆԴՀԱՆՐԱՑՈՒՄԸ: ԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐԻ ՉԱՓՈՒՄԸ

Յեռանկյունաչափության առարկան: Անկյան գաղափարի ընդհանրացումը: Աղեղի և անկյան սատիճանային և ռադիանային չափումը: Աստիճանները ռադիաններով արտահայտելը և ընդհակառակը:

2. ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆ ԱԶԱՓԱԿԱՆ ՖՈՒՆԿՑԻԱՆԵՐ

Յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների սահմանումը: Յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների փոփոխվելը, կապված անկյան փոփոխման հետ: Յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների նշանները: Յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների գրաֆիկը:

Անկյան կառուցումն ըստ տված յեռանկյունաչափական ֆունկցիայի: Միևնույն անկյան յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների առնչությունները: Լրացուցիչ անկյունների յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների առնչությունները: Բանաձևեր կազմելը: Բացասական անկյուններ: 360° -ից մեծ անկյուններ: Յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների պարբերականությունը:

Պարզագույն նույնությունների ապացուցում և պարզագույն հավասարումների լուծում:

3. ԱՐԳՈՒՄԵՆՏՆԵՐԻ ԳՈՒՄԱՐԻ ԹԵՈՐԵՄԸ, ՆՐԱ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

Անկյունների գումարի և տարբերությունից սինուսն ու կոսինուսը: Յերկու անկյունների գումարի և տարբերությունից տանգենսը:

4. ՈՒՂՂԱՆԿՅՈՒՆ ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

10-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

ՀԱՆՐԱՀԱՇԻՎ

1. ՄԻԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Միացությունները և նրանց տեսակները՝ կարգավորություններ, փոխանակումներ և զուգորդություններ (առանց կրկնությունների): Կարգավորությունների թիվը n տարրերից Ուական:

Փոխանակումների թիվ տարրերից: Չուղորդությունների թիվը m տարրերից n -ական:

$$\text{Հավասարություն} \quad C_m^n = C_m^{m-n}$$

2. ՆՅՈՒՏՈՆԻ ՅԵՐԿԱՆԴԱՄԸ

Յերկանդամների («արտադրյալը» վորոնք տարրերվում են յերկրորդ անդամներով: Նյութոնի յերկանդամը: Նյութոնի յերկանդամի բանաձևի ընդհանուր անդամը և յերկանդամային գործակիցների հատկությունները:

$$\text{Մոտավոր բանաձև} \quad (1+a)^n = 1 + na$$

3. ՀԱՆՐԱՀԱՇՎԱԿԱՆ ՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ՅԵՎ ԱՆՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հավասարումներ: Հավասարումների դասակարգումը: Հավասարման արմատի գոյությունը: Արմատների թիվը, կախված աստիճանից: Հանրահաշվական հավասարման ազատ անդամի հատկությունը: Հավասարումների հավասարագորությունը և հավասարագորության խախտվելը:

1-ին աստիճանի հավասարություն: Անհավասարությունների դասակարգումը: Անհավասարությունների հատկությունը: Հավասարագոր անհավասարություններ: Հիմնական թեորեմներ: Պարզագույն վոչ պայմանական հավասարումների ապացուցում: Մեկ անհայտով 1-ին աստիճանի պայմանական հավասարումների լուծում:

Մեկ անհայտով 1-ին աստիճանի ամբողջ անհավասարությունների լուծում:

4. ԲԱՐՁՐ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՀԱՎԱՍՍԱՐՈՒՄՆԵՐ

Բեզույի թեորեմը և նրա հետևանքները: Յերկանդամայինների բաժանելիության $x^m \pm a^m$ հատկանիշը յերկանդամանու վրա:

Բարձր աստիճանի պարզագույն հանրահաշվական հավասարումներ և նրանց լուծումը բազմապատկիչների վերածելու մեթոդով: 3-րդ, 4-րդ և 6-րդ աստիճանի յերկանդամ հավասարումներ:

Յեռանդամ հավասարումներ՝

4-րդ աստիճանի անդրադարձ հավասարումներ:

ՅԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԲԱԶՄԱՆԻՍՏԵՐ

Բաղմանիստ: Սահմանում: Տեսակները: Հատվածակողմեր (պրիզմա) և գուդահեռանիստեր: Զուգահեռանիստերի կողմերի և անկյունագծերի հատկությունները: Բուրգեր: Բուրգերի հատույթը: Հատվածակողմի կողմնային մակերևույթը: Կանոնավոր բուրգի և կանոնավոր հատած բուրգի կողմնային մակերևույթը: Հատվածակողմի և բուրգի ծավալը: Զուգահեռանիստի ծավալը: Ուղիղ և թեք հատվածակողմի ծավալը: Բուրգերի հավասարությունը: Բուրգի ծավալը: Հատած բուրգի ծավալը: Նման բաղմանիստեր: Գաղափար կանոնավոր բաղմանիստերի մասին:

2. ԿԼՈՐ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ

Գլան: Գլանի հատույթը և փուլածքը: Գլանի մակերևույթը և ծավալը: Կոն: Կոնի փուլածքը և հատումը: Հատած կոն: Լրիվ կոնի և հատած կոնի մակերևույթն ու ծավալը:

Պատման մարմիններ: Պատման մարմինների ծավալն ու մակերևույթը:

Գունդ: Գնդին հատույթները հարթություններով: Գնդի մեծ և փոքր շրջանները: Գնդին շոշափող ուղիղներ և հարթություններ: Գնդի մասերը: Գնդի և նրա մասերի մակերևույթը: Գնդի և գնդական սեկտորի ծավալը:

ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԿՐԿՆԱԿԻ ՅԵՎ ԿԵՍ ԱՆԿՅԱՆ ՄԻՆՈՒՍԸ, ԿՈՍԻՆՈՒՍԸ, ՏԱՆԳԵՆՍԸ

2. ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆԱԶԱՓԱԿԱՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼՈԳԱՐԻԹՄԵԼՈՒ ՀԱՐՄԱՐ ՏԵՄԳԻ ԲԵՐԵԼԸ

Յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների լոգարիթմները: Յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների լոգարիթմների աղյուսակի կառուցումը և գործադրումը:

Յերկու յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների գումարի և տարբերության ձևափոխվելն արտադրյալի: Յեռանկյունաչափական արտահայտությունները լոգարիթմական տեսքի բերելը, ոժանդակ անկյուն մտցնելով:

Յեռանկյունաչափական հավասարումների վարժություններ
և լուծումներ:

3. ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

Ուղղանկյուն յեռանկյունների լուծման հիմնական դեպ-
քերը: Շեղանկյուն յեռանկյունների կողմերի և անկյունների
միջև գոյություն, ունեցող առնչությունները: Յեռանկյան մակե-
րեսի տարրեր արտահայտություններ: Շեղանկյուն յեռանկյուն-
ների լուծման հիմնական դեպքերը: ...

4. ՀԱԿԱԴԱՐՁ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՖՈՒՆԿՑԻԱՆԵՐ

Միևնույն յեռանկյունաչափական ֆունկցիաների արժեքին
համապատասխանող անկյունների ընդհանուր տեսքը: Գաղափար
յեռանկյունաչափական հակադարձ շրջանային ֆունկցիաների
մասին: Անկյան կառուցումն ըստ ֆունկցիայի:

Միարժեք յեռանկյունաչափական ֆունկցիաներ: Հակադարձ
(շրջանային) ֆունկցիաների բաղմարժեքականությունը:

5. ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆԱԶՍՓԱԿԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒՄՆԵՐ

Պարզագույն տեսքի հավասարումներ: Կիրառելի ավելի
բարդ տեսակի գործածվող հավասարումներ: Արժատների կո-
րուսարը և կողմնակի արժատների առաջանալը:

Յեռանկյունաչափական հավասարումների լուծման ստու-
գումը: Յեռանկյունաչափական հավասարումների պարզագույն
սխառումները:

6. ՀԱՐԹԱԶՍՓՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՅԵՎ ՏԱՐԱԾԱԶՍՓՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ՅԵՐԿՐԱԶՍՓԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ ԼՈՒԾԵԼԻՍ
ՅԵՌԱՆԿՅՈՒՆԱԶՍՓՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

**ԺԱՄԵՐԻ ՈՐԻՆԱԿԵԼԻ ԲԱՇԽՈՒՄԸ ԾՐԱԳՐԱՅԻՆ
ԹԵՄԱՆԵՐԻ ՎՐԱ՝ ԸՍՏ ՈՒՍՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻ**

ՎՈՉ ԼՐԻՎ ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴՊՐՈՑ

5-ՐԴ ԴԱՍՍԱՐԱՆ

Թ վ ա բ ա ն ու թ յ ու լ ն

1. Թվագրություն, թվաբանական գործողություն-
ների հիմնական հատկություններն ու որենքները . . . 32 ժամ.

2. Թվերի բաժանելիությունը	10 ժամ
3. Հասարակ կոտորակներ	40 »
4. Տասնորդական կոտորակներ	18 »
5. Հարաբերություններ, համեմատաբաշխություններ, համեմատական մեծություններ	22 »
6. Տոկոսներ	16 »
7. Տեղեկություններ յերկրաչափությունից	24 »
8. Կրկնություն	8 »
	170 ժամ.

6-ՐԴ ԴԱՍՍՐԱՆ

Հ ա ն ր ա հ ա ռ ի վ

1. Տառային նշանակումներ	14 ժամ
2. Հարաբերական թվեր	14 »
3. Միանգամ և բազմանգամ արտահայտություններ և դործողություններ նրանց հետ	26 »
4. Կրճատ բազմապատկման բանաձևեր	16 »
5. Գաղափար մեկ անհայտով առաջին աստիճանի հավասարումների մասին	10 ժամ
	80 ժամ

Յերկուշափուրյուն

1. Ներածություն: Ուղիղ գիծ: Շրջագիծ: Հարթություն	6 ժամ
2. Անկյուններ: Անկյունների չափումը	10 ժամ
3. Յևուանկյուններ և բազմանկյուններ	28 »
	44 ժամ

Ընդամենը 6-րդ դասարանում՝ 124 ժամ

7-ՐԴ ԴԱՍՍՐԱՆ

Հ ա ն ր ա հ ա ռ ի վ

1. Բազմանդամների վերլուծումը բազմապատկիչների	16 ժամ
2. Հանրահաշվական կոտորակներ	20 »
3. Նույնություններ: Առաջին աստիճանի հավասարումներ	12 ժամ
4. Առաջին աստիճ. հավասարումների սիստեմներ	24 ժամ
	72 ժամ

ՅԵՐԿՐԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

1. Զուգահեռ ուղիղներ	12 ժամ
2. Զուգահեռագծեր և տրապեցներ (սեղան)	14 »
3. Յերկրաչափական տեղեր: Շրջագիծ: Շրջան: Ներգծյալ և արտագծյալ անկյուններ	18 »
4. Ներգծյալ և արտագծյալ անկյուններ ու քառանկյուններ	8 »

Ընամենը՝ 52 ժամ

Ընդամենը 7-րդ դաս. 124 ժամ

Ընդամենը զոչ լրիվ միջն. դպրոցում՝ 418 ժամ

ՄՐՁՆԱԿԱՐԳ ԴՊՐՈՑ

Տ-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Հ ա ն ի ա ն յ ա ռ ի ղ

1. Քաղափար քառակուսի արձատի մասին և քառակուսի արձատ հանելը	8 ժամ
2. Քառակուսի հավասարումներ՝ թվաչին գործակիցներով	12 ժամ
3. Նույնությունների ձևափոխակերպ աստիճաններով և արձատներով	22 »
4. Քառակուսի հավասարումներ: Քառակուսի հավասարումների արձատների հատկությունը: Հավասարումներ, բերված քառակուսիներին և գծային արտահայտություններին	24 »
5. Յերկու անհայտով յերկրորդ աստիճանի հավասարումների պարզագույն սխառաններ	12 »

Ընդամենը՝ 78 ժամ

ՅԵՐԿՐԱՇԱՓՈՒՅՈՒՆ

1. Քաղափար մեծություններ չափելու մասին: Հարաբերություն և համեմատություն	12 ժամ

2. Նման պատկերներ	14 »
3. Յեռանկյան տարրերի միջև յիդած թվական կախումը: Համեմատական գծեր շըրջանի մեջ	15 »
4. Սուր անկյան յեռանկյունաչափական ֆունկցիաները	8 »
5. Գաղափար հանրահաշվի յերկրաչափությանը կցելու մասին	4 »
6. Կանոնավոր բազմանկյուններ	14 »
	<hr/>
	Ընդամենը՝ 67 ժամ

ԳՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Հանրահաշիվ

1. Առաջատվություններ (պրոգրեսիա)	12 ժամ
2. Աստիճանացույցի գաղափարի ընդհանրացումը	6 »
3. Ցուցչային ֆունկցիա և լոգարիթմներ	30 »
4. Ցուցչային և լոգարիթմական հավասարումներ	8 »
	<hr/>
	Ընդամենը՝ 54 ժամ

Յեղբայրաբարություն

1. Շրջագծի և նրա մասերի յերկարությունը	14 ժամ
2. Մակերեսների չափումը	16 »
3. Տարածաչափություն: Ուղիղների և հարթությունների դիրքը տարածության մեջ	36 »
	<hr/>
	Ընդամենը՝ 66 ժամ

Յեռանկյունաչափաբարություն

1. Ներածություն: Անկյան գաղափարի ընդհանրացումը	4 ժամ
2. Յեռանկյունաչափական ֆունկցիաներ	14 ժամ
3. Արգումենտների գումարի թեորեմը և նրա հտեանքները	10 »

4. Ուղղանկյուն յեռանկյունների լուծումը	10 »
Ընդամենը՝	38 ժամ
Ընդամենը 9-րդ դասարանում	160 ժամ

10-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Հ ա ն Ի ա հ ա յ Ի վ

1. Մեծությունների տեսություն	8 ժամ
2. Նյութաոճի յերկանդամը	8 »
3. Հանրահաշվական հավասարությունների և անհավասարությունների տեսությունը	12 »
4. Բարձր աստիճանի հավասարումներ	10 »
Ընդամենը՝	38 ժամ

Յերրորդափուլում

1. Բաղմանիստեր	34 ժամ
2. Կլոր մարմիններ	28 »
Ընդամենը՝	62 ժամ

Յեռանկյունաչափում

1. Կրկնակի և կես անկյան յեռանկյունաչափական ֆունկցիաները	6 ժամ
2. Յեռանկյունաչափական արտահայտությունները լոգարիթմելու համար հարմար տեսքի բերելը	10 »
3. Յեռանկյունների լուծումը	18 »
4. Հակադարձ շրջանային ֆունկցիաներ	6 »
5. Յեռանկյունաչափական հավասարումներ	12 »
6. Յեռանկյունաչափության կիրառումը հանրահաշվական խնդիրներ լուծելիս	18 »
Ընդամենը՝	70 ժամ

Ընդամենը 10-րդ դասարանում 170 ժամ

Ընդամենը միջնակարգ դպրոցում 475 ժամ

Ընդամենը ԼԻՎ միջնակարգ և միջնակարգ դպրոցում 893 ժամ

Ֆ Ի Ջ Ի Կ Ա

ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ¹⁾

(6-րդ դաստիարակ)

Մեծահասակների վոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցների ծրագրերը, Ֆիզիկայից տալիս են Ֆիզիկայի բոլոր գլուխների վերաբերյալ սկզբնական տեղեկությունների ամփոփած շրջան:

Ի տարբերություն ցերեկային մասսայական դպրոցներից, այս ծրագրերի մեջ մտցված են նաև տեղեկություններ ձայնի գլխից (ակուստիկա):

Մեծահասակներին ֆիզիկա ավանդելիս պետք է հաշվի առնել մեծահասակ սովորողի առանձնահատկությունը: Մեծահասակ սովորողն ունի արդեն կյանքի փորձ և վորոշ տեղեկություններ տեխնիկայից, վորոնց վրա պետք է հենվել ֆիզիկայի ուսուցման ժամանակ: Բացի նրանից, վոր մեծահասակ սովորողը նախապատրաստվում է բարձրագույն դպրոց ընդունվելու համար—նա նաև ֆիզիկայից ոժանդակություն է ստանում իր առաջադիմության համար այն ասպարիզում, ուր նա աշխատում է:

Մեծահասակ սովորողը համառորեն ձգտում է մինչև վերջը պարզարանել բոլոր առաջադրված խնդիրները: Միաժամանակ մեծահասակ սովորողին հաճախ հեշտությամբ չի հաջողվում հաշվելու, նոր միավորներով ոգտվելու, աղյուսակներ գործածելու և այլ ունակություններ ձեռք բերելը:

Այդ բոլորն ստիպում է ֆիզիկայի ավանդումը հատկապես սկզբում կառուցել սովորողի առորյա կյանքից վերցրած կոնկրետ նյութերի վրա:

Վոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցում—ֆիզիկայի ավանդումը պետք է լինի հիմնականում նկարագրական, համարյա թե ա-

¹⁾ Կազմել են Գ. Ի. Սախարովը և Ն. Կ. Լեվազնիչ

ուանց բանաձևերի (ֆորմուլաների) և շատ քիչ թվով պարզ հաշվումների կիրառման: Դրա փոխարեն պետք է մեծ տեղ տրվի փորձերի դիմոնստրացիաներին և լաբորատոր աշխատանքներին: Հետագայում լաբորատոր աշխատանքները կարելի չե փոխարինել ուրիշներով՝ նայած դպրոցի ֆիզիկական կարիքների հնարավորութուններին և սովորողների կոնտինգենտին, սակայն չփոքրացնելով նրանց քանակը:

Լաբորատոր աշխատանքների ընթացքում սովորողներին պետք է վարժեցնել չափման ճշտության և արդյունքի հաշվման մոտավոր արժեքի գնահատմանը, ֆիզիկական միավորների աղյուսակներից ոգտվելու և այլն:

Ցանկալի չե կատարել ֆիզիկայի դասընթացի հետ կապված նաև 2—3 եքսկուրսիաներ:

Վորպես դասագիրք կարելի չե առաջադրել Սոկոլովի դասագիրքը, կամ Սախարովի կազմած ֆիզիկայի դասագիրքը մեծահասակների դպրոցների համար:

Անցնում ենք առանձին գլուխների:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1. Այստեղ պետք է տրվի գաղափար ֆիզիկայի նպատակների և մեթոդի մասին, ցույց տրվի մի քանի պարզ ու ցայտուն փորձերով ֆիզիկայի բովանդակութունը (այս փորձերը պետք է կրկնվեն նաև հետագայում):

2. Անցնելով ֆիզիկական չափումների հարցին, անհրաժեշտ է հենց սկզբից սովորողի ուշադրութունը հրավիրել այն փաստի վրա, Վոր բացարձակ ճշտությամբ չափումներ անհնարին է կատարել: Յերկարություններ չափելու մասին խոսելիս ոգտակար է սովորողներին տալ մի քանի միկրոմետրեր և 10—15 բուլե տրամամադրել, վորպեսզի բոլոր սովորողները հնարավորութուն ունենան չափելով լարի կամ պողպատյա գնդիկների տրամագծերը:

3. Այստեղ պետք է տալ միմիայն հիմնական գաղափարները, ուսումնասիրելով մի քանի կոնկրետ որինակներ (որինակ՝ ձգողական ուժի ազդեցութունը և այլն) և պարզ փորձեր: Չտալ վոչ մի բանաձև:

4. Ծանոթացնել կշռման կանոնների հետ, անցկացնել № 1 լաբորատոր աշխատանքը: կատարել մի շարք պարզ հաշվումներ տեսակարար կշռի վերաբերյալ: Դրանից հետո տալ $d = \frac{p}{v}$ բանաձևը, նույնպես և $p = d \cdot v_1 v = \frac{p}{d}$ բանաձևերը և ապա նորից

կատարել մի շարք պարզ հաշվումներ տեսակարար կշռի և ծա-
վալի վերաբերյալ:

5. Աշխատանքի մասին գաղափար տալիս, պետք է մի շարք
թվային հաշվումներ կատարել աշխատանքի մասին: Դրանից հե-
տո տալ $a = \dot{f} \cdot s$ բանաձևը և նորից լուծել մի քանի պարզ խըն-
դիրներ: Նույնպես վարվել հզորության $P = \frac{A}{T}$ բանաձևի հետ:

Բոլոր որինակները պետք է վերացնել տեխնիկայից (գաղ-
գահի վրա, մետաղների կտրելը, շինարարական նյութեր բարձ-
րացնելը և այլն):

Միայն վորակական հասկացողությունն տալ կինետիկ և պո-
տենցիալ էներգիայի մասին, առանց հաշվումների և բանաձե-
վերի:

6. Փորձերով պարզաբանել լծակների, ճախարակների և
բազմաճախարակների յորենքները: Ցույց տալ լծակների կիրա-
ռումները պարզ և հանրածանոթ գործիքների մեջ: Այստեղ չտալ
վոչ մի բանաձև: մտցնելով ոգտակար գործողության գործակցի
գաղափարը, կատարել մի քանի պարզ հաշվումներ առանց բանա-
ձևերի: Սակայն ոգտակար գործողության գործակիցն ոգտակար
աշխատանքի և ծախսած աշխատանքի հետ կապող բանաձևերն
այստեղ չպետք է տալ:

ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՇԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. Պարզ փորձերով պարզել մարմինների դանազան ֆիզի-
կական վիճակների տարբերությունը և կապել այն նյութի մո-
լեկուլային կառուցվածքի հետ:

2. Այստեղ ընդհանուր պատկերացում տալ պինդ մարմին-
ների առաձգական հատկությունների մասին և ցույց տալ այդ
հատկությունների ոգտագործումը տեխնիկայում (շինարարական
աշխատանքների մեջ):

3. Ամբողջ նյութը մշակել պարզ փորձերով: կատարել մի
շարք պարզ թվային հաշվումներ ճնշման վերաբերյալ $\frac{Q}{a l^2}$ կամ

$\frac{h Q}{a l^2}$ -ով): Դրանից հետո տալ $p = \frac{f}{s}$ բանաձևը և ապա նորից

քատարել հաշվումներ:

Ջրարաշխական մամուլն ուսումնասիրվում է ընդհանուր
գծերով, առանց բանաձևի և հաշվումների:

Վորպես հազորդակից անոթների որինակ, ցույց տալ շլյուզ-
ները:

Անցկացնել պարզ հաշվումներ՝ հեղուկի անոթի հատակի և պատերի վրա կատարած ճնշման վերաբերյալ, վորից հետո տալ $p = dh$ բանաձևը և նորից կատարել նույն հաշվումները:

Կատարել № 2 լաբորատոր աշխատանքը

4. Կատարել № 3 լաբորատոր աշխատանքը:

Ցուցադրելով Տորիչելիի փորձ տալ մթնոլորտային ճնշման

հաշվումը $\frac{h\rho}{\rho_0}$ ուժ:

ՋԵՐՄՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ցուցադրել մի քանի դիսպոզիտիվներ, վորոնք բնորոշում են կրակի դերը կուլտուրայի պատմության մեջ և բարձր ու ցածր ջերմաստիճանների մեր ժամանակակից տեխնիկան:

Մոլեկուլների շարժման մասին խոսելիս, կարելի չե դիֆուզիայից փորձեր ցուցադրել. (նրանք լրիվ անցվում են 8-րդ դասարանում): Մարմինների ֆիզիկական վիճակի փոփոխությունների բացատրությունը կապել մոլեկուլային պատկերացումների հետ:

2—3 ամբողջն անցվում և վորակապես, առանց բանաձևերի և հաշվումների: 3-րդ կետում կարելի չե ցուցադրել մի քանի փորձեր ջերմահաղորդության մասին, վորոնք լուսարանում են «հրաշքների» գաղտնիքները: («Մտուզումը կրակով» և այլն:)

4. Կատարել № 4 և 5 լաբորատոր աշխատանքները:

Կատարել մի քանի պարզ թվական հաշվումներ տաքացնելու՝ ջերմության մասին: Համապատասխան բանաձևեր կտրվեն 8-րդ դասարանում:

Մատնանշել ջրի մեջ ջերմության նշանակությունը կլիմայի համար: Մի քանի պարզ հաշվումներ կատարել ջերմային էներգիայի՝ մեխանիկականի փոխարկման վերաբերյալ և ընդհակառակը:

5 և 6. մշակում են միմիայն քանակապես, փորձերի հիման վրա, առանց վորևե բանաձևի և հաշվումների: Գաղափար տալ մթնոլորտում յեղած ջրային գոլորշիների նշանակության և դերի մասին: Գազերի հեղուկացման վերաբերյալ խոսելիս նշել տեխնիկայում հեղուկ թթվածնի կիրառությունների և գազերի բաժանման մասին (լամպային արդյունաբերություն): «Չոր սառուցի» տեխնիկական նշանակությունը:

7. Յուշադրել մի քանի դիապոզիտիվներ, վորոնք լուսարանում են ջերմային շարժումների պատմութ յունը և նրանց ժամանակակից վիճակը: Ցանկալի չե կատարել յեսքկուրսիա՝ փոքր շոգեմեքենայի ու ավտոմոբիլային շարժիչի ուսումնասիրութ յան համար: Անհրաժեշտ ե բացատրել սառցարանի նշանակութ յունը ջերմային շարժիչի սխեմում, ցույց տալով, վոր ջերմաշարժիչի աշխատանքի համար քիչ ե միայն ջերմութ յուն ունենալը, նաև անհրաժեշտ ե ջերմաստիճանների տարբերութ յուն:

ԵԼԵԿՏՐՍԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Յուշադրել ելեկտրականութ յան ժամանակակից կյանքում կիրառութ յունները լուսարանող մի քանի դիապոզիտիվներ: Փորձով ցույց տալ ելեկտրական եներգիայի հեշտ փոխարկումը եներգիայի այդ ձևի (ջեռացում, ջրի տարալուծումը, դանդի աշխատանքը՝ միևնույն հոսանքի միջոցով):

2. Ամբողջը մշակվում ե վորակապես, փորձերի հիման վրա: Այստեղ պետք ե տալ նախնական գաղափար ատոմի կազմութ յան վերաբերյալ: Լրիվ չափով սա անցվում ե 10-րդ դասարանում:

3. Հոսանքի ուժի և ամպերի գաղափարը սահմանվում են հոսանքի քիմիական ազդեցութ յան որենքի հիման վրա: Լարվածութ յան և վոլտի գաղափարը կարելի չե տալ ըստ անալոգիայի, համեմատելով ջրի հոսանքի հետ, վորը շարժման մեջ ե դնում տուրբինը: Կատարել № 6 յարորատոր աշխատանքը: Այդ աշխատանքում անհրաժեշտ ե սովորողին կազմել տալ մեկ կամ յերկու ակկումուլյատորների շղթա մեկ կամ յերկու վոլտանոց լամպուկաների համար: Ոգտակար կլինի առաջադրանքներ տալ ելեկտրոլուսավորութ յան մոնտաժի պիտույքների վերաբերյալ (որինակ, լուսավորութ յան պատրոնի, խցանի մոնտաժի և այլն...):

Ամպերմետրի և վոլտմետրի կազմութ յունն այստեղ չեն անցնում: Պետք ե միմիայն ցուցադրել ակկումուլյատորի ուժի չափումն ամպերմետրով և լարվածութ յան չափումը վոլտմետրով և այլն:

4. Պարզ փորձերի ոգնութ յամբ պարզաբանել Ռհմի որենքը, միաժամանակ գաղափար տալ դիմադրութ յան միավորի մասին: Մի շարք պարզ թվային հաշվումներ կատարել Ռհմի որենքով,

դրանից հետո տալ $J = \frac{U}{R}$ բանաձևը և ապա նորից կատարել

հաշվումներ: $S_{ալ} R = \frac{pC}{S}$ բանաձևը և ապա կատարել մի քանի պարզ հաշվումներ լարերի դիմադրություն վերաբերյալ:

5. Սովորողների աչքի առաջ վորոշել ելեկտրական լամպի, ելեկտրոշարժիչի և այլ սպառիչների հզորությունը և կատարել մի շարք պարզ հաշվումներ հոսանքի հզորություն վերաբերյալ, տալով վատտի և կիլովատտի հասկացությունը: (1 վատտը $= 0,001$ կվ $= 1/736$ ձիու ուժի): $S_{ալ} P = JU$ բանաձևը: կատարել մի շարք թվային պարզ հաշվումներ ելեկտրահոսանքի աշխատանքի վերաբերյալ տալով վետդ-վայրկյան (ջուլ) և կիլովատտ-ժամ միավորները: $S_{ալ} \Lambda = JUT$ բանաձևը: Ելեկտրական հոսանքից առաջացած ջերմություն վերաբերյալ կատարել մի շարք պարզագույն հաշվումներ: $S_{ալ} Q = 0,24 UJT$ և $Q = 0,24 J^2 RT$ բանաձևերը: 6—8 մշակել միմիայն վորակապես փորձի հիման վրա, առանց հաշվումների ու բանաձևերի, յերկաթի փոշու միջոցով մազնիսական սպեկտրերի վերաբերյալ ցուցադրել փորձեր: կատարել № 7 լաբորատոր աշխատանքը:

9. Պարզ որինակների միջոցով բացատրել, վոր ելեկտրաներգիան լարերով հաղորդելու ժամանակ կորուստի փոքրացման համար անհրաժեշտ և բարձր լարվածությունը: Ցույց տալ հոսանքի տրանսֆորմացիայի նշանակությունը:

Ցուցադրել մի շարք դիապոզիտիվներ, վորոնք լուսաբանեն ելեկտրաշինարարությունը ՍՄՀՄ-ում: Ցանկալի յե կատարել եքսկուրսաի ելեկտրակայանի ուսումնասիրություն համար:

Ա.ԿՈՒՍՏԻԿԱ.

1. Պարզաբանել տատանողական շարժման հիմնական գաղափարները ճոճանակի որինակի վրա (ճոճանակի տատանման որենքները չտալ): Ցուցադրել ջրի մակերևույթի վրա առաջացող ալիքների վերաբերյալ գլխավոր փորձերը և նրա ուղնությունը տալ ալիքի յերկարություն գաղափարը: Վոչ մի բանաձև չտալ:

2. Բոլորն անցնել միայն վորակապես փորձերով:

1. Սովերի առաջացումը բացատրելու ժամանակ, կանգ առնել խավարումների հարցի վրա: Լույսի արադություն վորոշելը ցույց տալ միմիայն Ռեմերի յեղանակով:

2. Գոգավոր հայելիները մշակելիս ցույց տալ գոգավոր հայելու ազդեցությունը լույսի գուգահեռ փնջի վրա: Պատկերների ստացումը գոգավոր հայելու միջոցով բաց թողնել:

3. Ամբողջը մշակել միայն վորակապես, փորձերով: Ուսումնասիրել լույսի բեկումը՝ ողից վորևե բեկող միջավայր անցնելիս և հակառակը:

Վոսպնյակի բանաձևը և պատկերների կառուցումը չտալ: Հավաքող վոսպնյակի միջոցով պատկերներ ստանալու մասին խոսելիս սահմանափակվել միմիայն իրական պատկերներով:

4. Բոլորն անցնել միմիայն վորակապես:

Կրկնողություն: 3-րդ կետը կրկնելիս «ներածություն»-ում տալ $S = VT$ բանաձևը:

Մ Ր Ա Գ Ի Ր

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ (80 ժամ)

Ներածություն (20 ժամ)

1. Ֆիզիկական և քիմիական յերևույթներ: Ֆիզիկայի առարկան: Ֆիզիկայի կապը՝ տեխնիկայի, գյուղատնտեսական և յերկրի պաշտպանության հարցի հետ:

2. Չափումներ: Չափումները—ֆիզիկական հետադոտության հիմնական մեթոդն և: Չափերի մետրական սիստեմ: Յերկարության և ծավալի չափումը:

3. Մեխանիկական շարժում: Գաղափար արագության մասին: Հավասարաչափ և անհավասարաչափ շարժում: Ուղղագիծ և կորագիծ շարժում: Գաղափար մարմինների իներցիայի մասին: Ուժը վորպես պատճառ շարժման անհավասարաչափության և կորագծության: Շփման ուժ:

4. Ծանրության ուժ: Հորիզոնական և վերտիկալ ուղղություններ: Ծանրության միավորներ: Մարմինների կշռի վորոշելը: Մարմինների տեսակարար կշիռը, նրանց հաշվելը:

5. Աշխատանք և էներգիա: Աշխատանք և աշխատանքի միավոր (կգմ): Հզորություն և նրա միավորները (կգմ) վայրկյալում ուժ): Եներգիա: Պոտենցիալ և կինետիկ էներգիա: Եներգիայի պահպանության որենքը:

6. Ուժի և շարժման փոխանցումը: Լծակներ: Ծախարակներ և բազմաձախարակներ: Ոգտակար գործողության գործակիցը:

Մարմինների հիմնական հասկարթյունները (20 ժամ)

1. Ազրիգատային վիճակները: Կարծր, հեղուկ և դադային մարմիններ:
2. Կարծր մարմիններ: Առաձգականություն: Հուկի որենքը: Առաձգականության սահման: Իմադրություն:
3. Հեղուկներ: Ազատ հեղուկի մակերևութի հորիզոնական ուղղությունը: Գաղափար ճնշման մասին: Մանոմետր: Պասկալի որենքը: Ջրաբաշխական մասուր: Հեղուկի ճնշումն անոթի հատակի և պատերի վրա: Հաղորդակից անոթներ: Արքիմեդի որենքը: Մարմինների լողալու պայմանները: Արեոմետր:
4. Գազեր: Գազերի հեշտ սեղմելիությունը: Մթնոլորտային ճնշում: Տորիչելիի փորձը: Մթնոլորտային ճնշման արտահայտությունը սմ H₀-ով և $\frac{h\rho}{\text{սմ}^2}$ -ով: Բարոմետր (ծանրաչափ): Ջրային և ոդային պոմպեր: Ոդազնացության հիմունքները:

Ջերմություն (40 ժամ)

1. Ներածություն: Ջերմային եներգիայի նշանակությունը կուլտուրայի պատմության և ժամանակակից տեխնիկայի մեջ: Մարմինների մոլեկուլային կազմությունը: Նյութի քաժանելիությունը, մոլեկուլներ: Հարակցական ուժեր: Մոլեկուլների շարժումը:
2. Ջերմային եներգիայի լարվածության չափումը և մարմինների ընդարձակումը: Մարմինների ընդարձակումը տաքացնելիս (վորակապես): Ջերմաստիճանի հասկացողությունը: Ջերմաչափերի կառուցվածքը: Ջրի ջերմային ընդարձակման առանձնահատկությունները: Գազերի ջերմային ընդարձակումը:
3. Ջերմության հաղորդումը: Ջերմահաղորդականություն: Ջերմության լավ և վատ հաղորդիչները: Ջերմային մեկուսացման գործը՝ տեխնիկայում, բնակարանային գործում և գյուղատնտեսության մեջ: Կոնվեկցիա: Կոնվեկցիոն հոսանքներ մթնոլորտում: Ոդաքարշություն: Ջերմության հաղորդումը ճառագայթների միջոցով:
4. Ջերմային եներգիա: Ջերմային եներգիայի միավորներ — կալորիաներ: Մարմնի ջերմունակությունը և տեսակարար ջերմություն: Մնուդի և վառելյանյութի կալորականությունը: Ջերմության մեխանիկական հասարժիքը:
5. Մարմինների հալումը և պնդացումը: Հալման թազնված

Չերմություն: Հալման կետ: Ծախալի փոփոխումը հալման յե-
րեվութի ժամանակ:

6. Գոլորշիացում և խտացում (կոնդենսացիա): Գաղափար
հազեցնող և չհազեցնող գոլորշիների մասին: Յեռում: Յեռման
կետի կախումը ճնշումից: Գոլորշիացման թափված Չերմությունը:
Գաղափար գույների հեղուկացման մասին: Գաղափար հարաբերա-
կան իոնավության մասին:

7. Շոգեմեքենաներ: Շոգեկաթսաներ: Գաղափար շոգեմեքե-
նայի և շոգեառերբինի կազմության մասին: Գաղափար ներքին
այրեցման շարժիչի մասին: Շոգեշարժիչների ոգտակար գործողու-
թյան գործակից:

ՅՈՒՐՈՒՄԻ ԴԱՍԱՐԱՆ (80 ժամ)

Ելեկտրականություն (50 ժամ)

1. Ներածություն: Ելեկտրականության «գարդացման» ուս-
մունքի համառոտ պատմությունը: Համառոտ ակնարկ էլեկտրա-
կանության կիրառությունների վերաբերյալ՝ արդյունաբերու-
թյան, տրանսպորտի, գյուղատնտեսության, կապի տեխնիկայի,
բժշկության մեջ և յերկրի պաշտպանության համար:

2. Ելեկտրոստատիկա (նախնական գաղափարներ): Մարմին-
ների էլեկտրականացումը: Ելեկտրականացրած մարմինների փո-
խադարձ ազդեցությունը: Յերկու տեսակի էլեկտրականություն:
Ելեկտրացույց: Հաղորդիչներ և մեկուսիչներ: Գաղափար ատոմի
կազմության մասին: Ելեկտրոն:

3. Ելեկտրական հոսանք: Ելեկտրահոսանքի ստացումը: Հո-
սանքի արդյունքները: Գալվանական էլեմենտ: Գաղափար հոսան-
քի քիմիական ազդեցության մասին: Հոսանքի ուժը: Ամպեր:
Ամպերմետր: Ելեկտրական լարվածություն: Վոլտ: Վոլտ-
մետր:

4. Ելեկտրական շղթա: Ոհմի որենքը (շղթայի մասի համար):
Հաղորդիչների դիմադրությունը: Տեսակարար դիմադրու-
թյունը: Ռեոստատներ: Գաղափար հաջորդական և զուգահեռ միա-
ցումների մասին:

5. Հոսանքի ջերմային գործադրյունը: Տեխնիկական կիրա-
ռություններ, աաքացնող գործիքներ, արդյունաբերական վա-
ռարաններ, էլեկտրազոդում, էլեկտրալուսավորություն, ապահո-

վիչներ: Ելեկտրահոսանքի աշխատանքը և հզորությունը: Ջոուլ-
Լենցի որենքը:

6. Մագնիսականություն: Բնական և արհեստական մագնիսներ:
Մագնիսական բևեռների փոխազդեցությունը: Յերկաթի և պող-
պատի մագնիսական հատկությունները: Մագնիսական դաշտ և
մագնիսական ուժային գծեր: Յերկրի մագնիսական դաշտը:

7. Հոսանքի մագնիսական դաշտ: Կոճի մագնիսական դաշտը:
Միջուկի նշանակությունը: Ելեկտրամագնիս: Ելեկտրամագնիսի
կիրառությունները: Հեռագիր: Ելեկտրական դանգ: Հոսանքակիր
հաղորդիչի շարժումը մագնիսական դաշտում: Ելեկտրամատուցի
աշխատանքի սկզբունքները: Ելեկտրական չափող գործիքների
(մագնիսաելեկտրական և ելեկտրամագնիսական) գործողություն-
ների սկզբունքները:

8. Ելեկտրամագնիսական ինդուկցիա: Ինդուկցիոն հոսանք-
ների ստացումը: Փարադեյի փորձը: Ֆուկոյի հոսանքները: Գա-
ղափար փոփոխական հոսանքների մասին: Հաստատուն և փոփո-
խական հոսանքի դեներատորի գործողության և կազմության
սկզբունքները:

9. Ելեկտրիֆիկացիայի հիմունքները: Գաղափար ելեկտրակա-
յանի կառուցվածքի մասին: Հոսանքի արանսֆորմացիան: Տրանս-
ֆորմատորները: Հոսանքի հաղորդումը մեծ հեռավորության վրա:

Չ ա յ ն (4 ժամ)

1. Գաղափար տեսանումների մասին: Ամպլիտուդ, պարբերու-
թյուն, հաճախականություն: Ալիքի առաջացումը: Ալիքի յերկա-
րությունը: Ալիքների անդրադարձումը:

2. Հնչող մարմինների տատանումները: Տոն և աղմուկ: Չայ-
նական ալիքներն ուղում: Չայնի տարածվելու արագությունն ուղում:
Չայնի անդրադարձումը: Չայնի ուժը: Տոնի (ձայնի) բարձրու-
թյան կախումը հաճախականությունից: Գաղափար հեռախոսի
կազմության մասին:

Լ ու յ ս (16 ժամ)

1. Լույսի աստնայր և նրա տարածվելը: Լույսի աղբյուրները:
Լույսը փորպես եներդիա: Լույսի ճառագայթները: Լույսի տա-
րածվելու ուղղությունը: Ստվերի առաջացումը: Լույսի արագու-
թյունը:

2. Լույսի անդրադարձումը: Լույսի հայելային անդրադարձման որենքները: Գաղափար դողավոր հայելու գործողութեան մասին:

3. Լույսի բեկումը: Լույսի ճառագայթի ընթացքը հարթ դուզահեռ շերտերի մեջ և պրիզմայում: Հավաքող և ցրող վոսպնյակներ: Հասկացողութեան լուսանկարչական ապարատի և պրոեկցիան, լապտերի կադմութեանների մասին: Գաղափար աչքի կադմութեան մասին:

4. Սպիտակ լույսի քառածումը գույների: Անընդհատ սպեկտրի ստացումը պրիզմայի միջոցով: Մարմինների գույների բացատրումը: Գաղափար ինֆրա-կարմիր և ուլտրամանիշակագույն ճառագայթների մասին:

6-ՐԴ ՅԵՎ 7-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆՆԵՐԻ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ

ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆԸ (10 ժամ)

Վոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցի (մեծահասակների) համար առաջադրվող լաբորատոր աշխատանքների ցուցակը:

№ 1—Պինդ և հեղուկ մարմինների տեսակարար կշռի վորոշումը (մենզուրայի միջոցով):

№ 2—Պինդ մարմնի տեսակարար կշռի վորոշումը՝ կշռելու յեղանակով ողում և ջրում:

№ 3—Ոգի տեսակարար կշռի վորոշումը:

№ 4 Սպիրտայրոցի վրա ջրի տաքացնելու պրոցեսի ուսակար գործողութեան գործակցի վորոշումը:

№ 5—Մետաղների տեսակարար ջերմունակութեան վորոշումը:

№ 6 — Ելեկտրական շղթաներ կադմելը.

№ 7— Ելեկտրոմատորի մոդելի ուսումնասիրութեանը:

ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ

(8—9—10-րդ դասարանում)

8-ից 10-րդ դասարաններում տրվում և ֆիզիկայի սխառմատիկ կուրսը լրիվ միջնակարգ դպրոցի ծրագրի սահմաններում: Աշխատանքը ֆիզիկայի դասընթացի վրա կայանում և.

1. Վոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցում տնցած նյութի խորացման և մաթեմատիկական վերամշակման մեջ:

2. Այնպիսի հարցերի և դադարափարձերի վերամշակման մեջ, վորոնք իրենց դժվարութեան հետևանքով հանվել են վոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցի ծրագրից:

3. Ամբողջ նյութը վորոչ սխառնի բերելու և բնութեան մարքսիստական հասկացողութեանը դարգացնելու մեջ:

Դասավանդումն այստեղ ել պետք և լուսարանովի մեծ ծավալով դրված լաբորատոր աշխատանքներով և փորձերով, բայց նրանց բնութեան փոփոխված պետք և լինի: Վոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցում անհրաժեշտ և ցուցադրել փորձեր պարզ, միանգամայն հասկանալի, վորոնք առհասարակ հետապնդում եյին մի նպատակ՝ պարզաբանել Ֆիզիկայի որևէ քննարկ վորակական կողմից: 8-ից 10-րդ դասարաններում բացի այդ փորձից, հնարավոր և փորձերի դրումը պրոնկցիաներով (ուղղահայաց, հորիզոնական, սովերային), հնարավոր և ողտագործելնաև հայելավոր դալվանումները և այլն: Այստեղ կարելի չե դնել այնպիսի փորձեր, վորոնք պահանջում են, իրենց բնութեան, սովորողից բարձր դարգացման մակարդակ (Ատվուդի մեքենա, ինքնախնդուկցիայի փորձեր և այլն):

8—10 դասարանի սովորողները լաբորատոր աշխատանքների ընթացքում վարժվում են՝ ոգավելնուրը և ճշգրիտ գործիքներով (տեխնիկո-հիդրոստատիկ կշեռք, ամպերմետր, վոլտմետր և այլն): Սովորողներից պահանջվում և տալ ստացված արդյունքի ճշտութեան մտածվոր արժեքի դնահատութեանը, մասնանշել չափելու ժամանակ ստացված սխառնների արդյունքները և այլն:

Լաբորատոր աշխատանքների քանակը և ընտրութեանը կարող և տարբերվել ստորև բերված ցուցակից, սակայն չեղբեք չի կարելի թուլացնել լաբորատոր աշխատանքի դերը դասավանդման ընթացքում:

Յեթե վոչ լրիվ միջնակարգ դպրոցում առաջադրվում եյին պարզ որինակներ թվական հաշվումների համար—այստեղ հնարավոր և ավելի բարդ որինակների լուծումը բողկացած տարբեր քանաձևերի կոմբինացիաներից, նաև հնարավոր և այնպիսի խնդիրների լուծում, վորոնց ֆիզիկական իմաստի մասին պետք և լուրջ մտածել:

Մաթեմատիկական ապարատը, այդ խնդիրների ընթացքում, պետք և ողտագործվի ավելի լայն չափով: Սակայն խնդիրները պետք և ընտրել այնպես, վորպեսզի նրանց լուծման ժամանակ

առաջացած մաթեմատիկական դժվարութիւնները կորցնել չտան խնդիրների ֆիզիկական իմաստը:

Դասատուն պետք է հատուկ ուշադրութիւն դարձնի սովորողներին հետաքրքրելու խնդիրների լուծման և նրանց վարժեցնել հասկանալու դրանց ֆիզիկական իմաստը:

Ի տարբերութիւն մասսայական դպրոցների (ցերեկային դպրոցներ), ֆիզիկայի ծրագրի, 8-րդ դասարանում անցվում են վոչ թե մեխանիկան, այլ ջերմութիւնը: Մեխանիկան անցվում է 9-րդ դասարանում: Սա տրված է այն նպատակով, վորպեսզի սովորողները մեխանիկայի կուրսն անցնելիս յերկրաչափութիւննից և մասամբ ել յեռանկյունաչափական ֆունկցիաներից լայն չափով ոգտվելու հնարավորութիւն ունենան:

Վորպես դասագիրք առաջադրվում է 8—10-րդ դասարանների համար ընդունված ստաբիլ ձեռնարկը:

Անցնենք ծրագրի առանձին կետերին:

8-րդ ԴԱՍԱՐԱՆ

Ջերմութիւն

1. Այստեղ տրվում է նյութի վորակական մշակումը:

2. Տալ հետևյալ բանաձևերը.

$$1) p_1 V_1 = p_2 V_2;$$

$$2) \frac{d_1}{d_2} = \frac{p_1}{p_2};$$

$$3) V = V_0 \left(1 + \frac{t}{273}\right);$$

$$4) p = p_0 \left(1 + \frac{t}{273}\right);$$

$$5) T = t + 273;$$

$$6) \frac{p_1 V_1}{T} = \frac{p_2 V_2}{T}$$

Մոլեկուլար-կինետիկ պատկերացումների հիման վրա, տալ Բոյլ-Մարիոտի որենքի վորակական բացատրութիւնը: Գաղափար տալ Բոյլ-Մարիոտի որենքից շեղումների մասին բացատրելով այն նույնպես վորակապես, յեղնելով մոլեկուլար-կինետիկ պատկերացումներից:

Կատարել № 1 լաբորատոր աշխատանքը:

3—4. Ամբողջը մշակել միայն վորակապես (առանց բանաձևերի): Ցույց տալ Հուկի որենքից, տեղի ունեցող շեղումները:

5. տալ հետևյալ բանաձևերը.

1) $l = l_0 (1 + at)$;   2) $V = V_0 (1 + \beta t)$;   3) $\beta = 3a$.

Դնել № 2, № 3 լաբորատոր աշխատանքները:

6. Տալ $Q = mc (t_2 - t_1)$ բանաձևը:

Դնել № 4 լաբորատոր աշխատանքը:

7. Տալ $Q = m\lambda$ բանաձևը:

Դնել № 5 լաբորատոր աշխատանքը:

8. Տալ $Q = m\tau$ բանաձևը:

Դնել № 6 լաբորատոր աշխատանքը:

9. Սորորեցնել ոգտվելու խոնավության աղյուսակից: Լուծել մի քանի որինակներ՝ բացարձակ և հարաբերական խոնավությունը հաշվելու վերաբերյալ:

10. Ամբողջն անցվում և առանց բանաձևերի և հաշվումների:

Ընդդեմ սառցարանի դերն ու վառարանի և սառցարանի ջերմաստիճանների նշանակությունը: Ընդդեմ, վոր սառցարան մեքենաները կատարում են ջերմային շարժումների հակառակ ֆունկցիան:

9-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Մ Ե Խ ա ն Ի կ ա

1. Տալ հետևյալ բանաձևերը.

1) $s = v \cdot t$;   2) $v = v_0 + at$;   3) $s = v_0 t + \frac{at^2}{2}$.

4) $v = gt$;   5) $h = \frac{gt^2}{2}$

Դնել № 7 լաբորատոր աշխատանք:

2. Բաժանել սովորողներին փոխադրիչներ ու մասշտաբային քանոններ և վարժեցնել նրաց զտնել արդյունարար արագության արժեքը՝ գրաֆիկորեն:

3) Տալ բանաձևեր $F = m \cdot a$; $P = m \cdot g$.

Լուծել վորքան հնարավոր և շատ որինակներ արագացնող և դանդաղեցնող ուժի վերաբերյալ CGS; MTS; MKS. սխառնների միավորներով:

4. Ուսումնասիրել շփման ոգուտը և վնասը տեխնիկայում (շփումն առանցքակաշներում, գլորվող անիվների շփումն և այլն):
Տալ $f = kF$ (t — շփման ուժն է, F ծանրաբեռնվածությունն է):

5. Տալ հետևյալ բանաձևերը.

$$1) v = \omega \cdot r; \quad 2) \omega = 2\pi \cdot n; \quad 3) a = \frac{v^2}{r} = \omega^2 r;$$

$$4) F = \frac{mv^2}{r} = m \cdot \omega^2 \cdot r; \quad 5) F = \frac{\gamma \cdot m_1 m_2}{r^2}.$$

Կեպլերի բանաձևերը տալ պարզեցրած յեղանակով (որինակները ընդունելով վորպես շրջաններ):

6. Տալ հետևյալ բանաձևերը.

$$1) A = F \cdot s; \quad 2) P = \frac{A}{t} = F \cdot v; \quad 3) W = \frac{m \cdot v^2}{2}$$

Ցույց տալ, Վոր m զանգված ունեցող մարմնի վրա ազդող հաստատուն ուժի կատարած աշխատանքն s ճանապարհի վրա

հավասար է $\frac{mv^2}{2}$. մեծության փոփոխությունը:

$$A = F \cdot s; \quad F = m \cdot a = m \frac{v_2 - v_1}{t} \quad s = \frac{v_2 + v_1}{2} \cdot t$$

$$A = m \cdot \frac{v_2 - v_1}{t} \cdot \frac{v_2 + v_1}{2} \cdot t = \frac{mv_2^2}{2} - \frac{mv_1^2}{2}.$$

Կատարել № 8 լաբորատոր աշխատանքը:

7. Ուժերի գումարման և վերլուծման հարցն ուսումնասիրելիս բաժանել սովորողներին փոխադրիչներ և մասշտաբային քանոններ ու վարժեցնել նրանց լուծել այդ խնդիրները գրաֆիկորեն:

Տալ թեք հարթության $F = P \cdot \frac{h}{l}$ բանաձևերը:

Կատարել № 9 լաբորատոր աշխատանքը:

Սեպի ու պտուտակի հարցերը մշակել թվային որինակներով առանց անգիր անելու բանաձևերը:

8. Տալ 1) $M = F \cdot l$; 2) $F_1 l_1 + F_2 l_2 = 0$ բանաձևերը: (Լծակի

հավասարակշռման պայմանները):

9. Կատարել հաշվումներ զուգահեռ ուժերի գումարման և վերլուծման վերաբերյալ: Նույնը կատարել նաև ծանրության կենտրոնի հաշվառման նկատմամբ:

10. Տալ $v = f \cdot \lambda$ բանաձևը ((f հաճախականությունն է):

Կատարել № 10 լաբորատոր աշխատանքը:

11. Բոլոր հարցերը մշակել միմիայն վորակապես:

10-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

Ելեկտրականություն

1. Տալ 1) $F = \frac{q_1 q_2}{r^2}$ բանաձևը:

2. q լիցքի տեղափոխման աշխատանքը, յերբ սկզբնական և վերջնական կետերի մեջ պոտենցիալների տարբերությունը հավասար է U ; հլինի $A = q \cdot U$:

3) $q = c \cdot U$.

4. Ցույց տալ փորձով, վոր հարթ կոնդենսատորի ունակությունը կախված է թերթերի մակերեսից, նրանց փոխադարձ հեռավորությունից և դիելեկտրիկ հատկությունից:

2. տալ հետևյալ բանաձևերը.

$$1) I = \frac{U}{R+r}$$

$$2) R = \frac{\rho \cdot l}{S}$$

$$3) \rho = \rho_0 \cdot (1 + \alpha t)$$

4) Հաջորդական միացում՝ $R = R_1 + R_2 + \dots$

5) Զուգահեռ միացում՝ $\frac{1}{R} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} + \dots$

$$6) P = I \cdot U = I^2 R = \frac{V^2}{R}$$

$$7) A = I \cdot U t = I^2 R t = \frac{U^2}{R} \cdot t$$

$$8) Q = 0,24 I^2 R t$$

Դնել № 11, 12 և 13 լաբորատոր աշխատանքները:

3. Տալ Ֆարադեյի որենքների բանաձևերը.

$$1) m = k \cdot I \cdot t; \quad 2) k = C \frac{A}{n}$$

Դնել № 14 և № 15, 4, 5, 6 և 7 լաբորատոր աշխատանքները: Մշակել վորակապես առանց բանաձևերի և հաշվումների: Վարժեցնել ոգտվելու խցանահանի կանոնով, աջ և ձախ ձեռքի կանոններով:

Ռադիո հաղորդման հարցը մշակելիս սահմանափակվել մի-
միայն ընդհանուր գաղափարներով (ընդունելի և անտեսայի դոր-
ծողությունները, ռեզոնանսի նշանակությունը, ալիքի մոդուլ-
յացիան և այլն):

Լ ՈՒՅԱ

1. Տալ լուսավորության որենքները.

$$E = \frac{I}{r^2}; \quad E = E_0 \cos \alpha$$

Տալ համառոտ տեղեկություններ լուսավորվածության նոր-
մաների մասին:

2. Սֆերիկական հայելու բանաձևը չի տրվում:

Տալ լույսի բեկման որենքը՝ $\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = n$ սահմանային անկյուն՝

$$\alpha_0; \quad \sin \alpha_0 = \frac{1}{n}$$

Դնել № 16 լաբորատոր աշխատանքը:

3. Տալ վոսպնյակի բանաձևը և նրա արտածումը:

4, 5 և 6. Մշակել վորակապես առանց բանաձևերի և հաշ-
վումների:

ԱՏՈՄԻ ԿԱԳՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

Միմիայն ընդհանուր պատկերացում տալ ատոմի կազմու-
թյան ժամանակակից ուսմունքի զարգացման մասին: Պատմել
ատոմի կազմության ուսումնասիրության նվաճումների մասին
մասնավորապես, միջուկային ֆիզիկայի բնագավառում): Խոր-
ըրդային ֆիզիկոսների կողմից (Լենինգրադի ֆիզիկական ինս-
տիտուտ, ՈԻՖՏԻ և այլն: Պատմվածքը պետք է առաջնորդվի
ազմաթիվ, դիապոզիտիվների ցուցադրումով: Դասատույի համար,
որպես ձեռնարկ կարելի է առաջարկել. 1) Բրոնշտեյն — Նյու-
թի կազմությունը և 2) Միսովսկի-Նոր իդեաներ ատոմական
միջուկի ֆիզիկայում:

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ (50 ժամ)

Ջեմուրյուն

1. Մոլեկուլար-կիմեսիկ սեսուրյան հիմունքները: Մոլեկուլ-
րի գոյության և նրանց շարժման ապացույցները: Դիֆուզիա:

Ոսմոս: Բրոուէնյան շարժում: Ջերմային եներգիան վորպես մոլե-
կուլների անկանոն շարժման եներգիա:

2. Գազային սեւեւներ: Գազերի ճնշումը վորպես արդյունք
գազի մոլեկուլների շարժման: Բոյլ-Մարիոտի որենքը: Գազի
խտութեան կախումը ճնշումից: Ճնշման չափումը: Մանոմետր:
Գազի ջերմային ընդարձակումը մշտական ճնշման տակ: Գե-Լյու-
սակի որենքը: Գազի ծավալի բանաձևը վորեն ջերմաստիճանի
համար: Գազի ճնշման փոփոխվելը տաքացնելիս, յերբ նրա ծա-
վալը մնում է անփոփոխ: Բացարձակ զերո և բացարձակ ջերմաս-
տիճան: Կլապեյրոնի հավասարումը:

3. Հեղուկների հատկութիւնները: Մոլեկուլար ճնշումը և մա-
կերևութային լարվածութիւնը հեղուկներում: Պինդ մարմիննե-
րի թրջող և չթրջող հեղուկներ: Մազականութեան յերևութները
բնութեան մեջ և տեխնիկայում: Պինդ մարմինների հատկութիւն-
ները: Բյուրեղային և ամորֆ մարմիններ: Գաղափար բյուրեղա-
յին տարածական ցանցի մասին: Կարծր մարմնի դեֆորմացիան
ազդող ուժերի ազդեցութեան տակ (յերկարացում և այլն): Հու-
կի որենքը:

4. Գծային և ծավալային գործակիցներ և պինդ մարմինների
բնութեան համար: Կապը նրանց մեջ: Յերկարութեան և ծավալի
բանաձևը վորեն ջերմաստիճանի համար: Հեղուկների ծավալա-
յին ընդարձակման գործակիցը:

5. Ջերմութեան բաժանումը: Տեսակարար ջերմունակութիւն:
Մարմինները տաքացնելիս ծախսվող ջերմութեան քանակի բա-
նաձևը (և սառցնելիս ազատվող): Կալորաչափեր: Ջերմութեան
մեխանիկական համարժեք:

6. Հալում և բյուրեղացում: Ծավալի փոփոխումը հալման
ժամանակ: Հալման թաղանթի ջերմութիւն:

7. Գալուստիների հատկութիւններ: Հագեցնող և չհագեցնող գոլոր-
շիներ: Հագեցնող գոլորշիների խտութեան և ճնշման կախումը
ջերմաստիճանից: Գոլորշիացման թաղանթի ջերմութիւն (զանա-
զան ջերմաստիճաններում): Կրիտիկական ջերմաստիճան: Գազերի
հեղուկացումը: Հեղուկ ոգի կիրառութիւնները տեխնիկայում:

8. Խոնավութիւն: Գալտոնի որենքը: Ոգի բացարձակ և հա-
րաբերական խոնավութիւնը: Խոնավաչափեր:

9. Գազի ընդարձակվելիս կատարվող աշխատանքը: Գազա-
չափ ադիաբատ պրոցեսների մասին: Ներքին այրեցման շարժիչ-
ներ: Իրգել:

9. Գոլորշու աշխատանքը շոգեմեքենայում: Բազմապատիկ ընդարձակման մեքենա: Մեքենաների ոգտակար գործողության գործակիցը: Գաղափար սառցարան մեքենաների կազմության և աշխատանքի մասին:

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԴԱՍՍՐԱՆ

Մեխանիկա (87 ժամ)

1. Հավասարաչափ շարժում: Արագություն: Հավասարաչափ շարժման հավասարումը: Անհավասարաչափ շարժում: Անհավասարաչափ շարժման արագությունը: Արագացում: Անցած տարածության և արագության գրաֆիկները: Հավասարափոփոխական շարժում: Հավասարափոխական շարժման անցած ճանապարհ և արագության բանաձևերը: Մարմինների անկումը: Ընկնող մարմինների արագացումը: Ողղաձիգ նետված մարմինների շարժումը:

2. Վեկտորներ և սկալարներ: Արագությունը վոպես վեկտոր: Արագությունների գումարումը և վերլուծումը: Շարժումը կոր գծով: Վոչ ուղղահայաց նետած մարմինների շարժումը:

Շարժման նյութակազմի որեւիցէներ: Առաջին որեւիցէ (իներցիալ): Յերկրորդ որեւիցէ և ուժի սահմանումը: Մարմինների զանգվածների վորոշելը: Մարմինների կշիռը և զանգվածը: Ուժի արտահայտումը զանգվածի և արագության միջոցով: Շարժման քանակը: Միավորների սխառեմներ՝ CGS, MTS MKS: Շարժման յերրորդ որեւիցէ:

4. Շփման ուժ: Սահքի և գլորման շփումը: Շփման գործակից: Ոգտակար և վնասակար շփում: Յուղման դերը: Առանցքակալներ:

5. Շարժումը Երջանագծով: Գծային և անկյունային արագություններ: Կենտրոնաձիգ արագացման բանաձևի արտածումը: Կենտրոնաձիգ և կենտրոնախույս ուժեր: Մոլեկուլների շարժման որեւիցէները: Տիեզերական ձգողության որեւիցէ:

6. Աբխատանգ: Հզորություն և եներգիա: Դրանց միավորները: Մարմնի կինետիկ եներգիան: Մարմինների կինետիկ եներգիայի բանաձևը: Բարձրացրած մարմնի պոտենցիալ եներգիան: Եներգիայի փոխարկման և պահպանության որեւիցէ, մեխանիկական պրոցեսներում:

7. Անկյուն կազմող ուժերի գումարում և վերլուծում: Թեք

հարթութեան վրա գտնվող մարմինների հավասարակշռութեան պայմանները: Պտուտակ:

8. Ուժի մոմենտ: Անշարժ առանցք ունեցող մարմնի հավասարակշռութեանը: Լծակներ: Վոլորան: Ատամնավոր անիվներ: Փոկային փոխանցում:

9. Զուգահեռ ուժերի գումարումը: Ուժերի զույգ: Զուգահեռ ուժերի կենտրոն: Ծանրութեան կենտրոն: Մարմնի հավասարակշռութեան տեսակները: Կախված և կանգնեցրած մարմինների հավասարակշռութեանը:

10. Տասանդական շարժում: Ամպլիտուդ, պարբերութեան և տատանումների հաճախականութեան: Հարմոնիկ տատանումներ: Մաթեմատիկական ճոճանակի տատանման որենքները: Գաղափար ֆիզիկական ճոճանակի մասին (նրա կիրառութեանը ժամացույցի մեջ): Մարող և չմարող տատանումներ: Ալիքներ: Լայնական և յերկայնական ալիքներ: Ալիքի յերկարութեան, հաճախականութեան և նրանց տարածվելու արագութեան փոխադարձ կապը: Ալիքի անդրադարձումը և բեկումը: Ալիքների ինտերֆերենցումը: Կանգնած ալիքներ: Հանգույցներ և փնջեր: Ռեզոնանս:

11. Չայնական տասանումներ: Չայնի բարձրութեանը և ուժը: Չայնի տարածվելու արագութեանը: Չայնի անդրադարձումը Չայնական ռեզոնանս: Չայնի տեմբրը: Չայնի գրանցումը և վերարտադրումը (պատեֆոն): Հեռախոս և միկրոֆոն:

ՏԱՍԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ (104 ժամ)

Ելեկտրականություն (56 ժամ)

1. Ելեկտրաստիկա: Կուլոնի որենքը ելեկտրոստատիկայում: Գաղափար ելեկտրական դաշտի և ելեկտրական ուժագծերի մասին: Ելեկտրականացումը ազդեցութեան յեղանակով: Գաղափար ելեկտրական դաշտում գտնվող յերկու կետերի պոտենցիալների տարբերութեան մասին: Չերոյի հավասար ընդունվող պոտենցիալ: Պոտենցիալի միավորները: Ելեկտրականութեան: Կոնդենսատորներ (խտացուցիչներ): Դիեկտրիկի ազդեցութեանը: Ունակութեան միավորները:

2. Ելեկտրական հոսանք: Ելեկտրական շղթա: Ոհմի որենքը շղթայի համար: Դիմադրութեան և հաղորդականութեան: Հոսանք

քի աղբյուրի ներքին դիմադրութեան նշանակութեանը: Մե-
տադների դիմադրութեան կախումը ջերմաստիճանից: Հաղորդիչ-
ների դուգահեռ և հաջորդական միացման բանաձևերը: Հոսանքի
աղբյուրների հաջորդական և դուգորդական միացումները: Հոսան-
քի աշխատանքը և հզորութեանը: Ջուր-լինցի որենքը: Ջերմա-
յին գործողութեան հաշվումները: Ջերմելեկտրական յերևույթներ:
Ջերմաստիճանի չափման ելեկտրական յերանակները:

3. Ելեկտրական հոսանքն ելեկտրալիսներում: Ելեկտրոլիզի ո-
րինակներ: Ֆարադեյի որենքները: Գաղափար ելեկտրոլիտական
դիսոցիացիայի մասին: Ելեկտրոնի լիցքը: Ելեկտրոլիտի ելեկտրո-
հաղորդականութեան կախումը ջերմաստիճանից: Գալվանական
ելեմենտներ: Ակումսուլյատորներ:

4. Ելեկտրական հոսանքը գազերում: Գազերի իոնացումը:
Ելեկտրական պարպում գազերի մեջ բարձր և ցածր ճնշումների
տակ: Կատոդային ճառագայթներ և նրանց հատկութեանը: Ջեր-
մելեկտրոնային եմիսիա կատոդային լամպա (վորպես հոսանքի
ուղղիչ և ուժեղացուցիչ):

5. Ելեկտրամագնիսականություն: Ուղիղ հոսանքի մագնիսա-
կան դաշտը: Կոճի մագնիսական դաշտը: Մագնիսական հոսանք:
Մագնիսական հոսանքի կախումը հոսանքի ուժից և գալարների
թվից: Գաղափար մագնիսականութեան թափանցութեան մասին:
Գաղափար մագնիսական շղթայի մասին: Հոսանքների փոխազ-
դեցութեանը:

9. Ելեկտրամագնիսական ինդուկցիա: Պայմաններ, վորոնցից
կախված և ինդուկցիայի ելեկտրաշարժիչ ուժը: Լինցի կանոնը:
Գաղափար փոփոխական և հաստատուն հոսանքներ ստանալու
ձևի մասին տեխնիկայում: Ինդուկտորի կազմութեանը: Ինք-
նինդուկցիա: Ինքնինդուկցիայի հանդես գալը հաստատուն և
փոփոխական հոսանքի միացման և անջատման ժամանակ (վորա-
կապես): Կոնդենսատորի դերը փոփոխական հոսանքի շղթայում
(վորակապես): Գաղափար թվացող դիմադրութեան մասին (վորա-
կապես): փոփոխական հոսանքի ձևակերպում: Տրանսֆորմատորներ:

7. Տատանողական կոնսուր: Տատանման պարբերութեան կա-
խումն ինքնինդուկցիայի և ունակութեան մեծութեաններից կոն-
սուրում (վորակապես): Տատանողական պարպում: Ելեկտրամագ-
նիսական ալիքների առաջացումը տարածութեան մեջ: Հերցի
փորձերը: Ելեկտրամագնիսական ալիքների տարածվելու արագու-

Թյունը: Ելեկտրական ուղղոնանս: Ընդհանուր պատկերացում ուղիտ հաղորդման գործի մասին:

Լ ու յ ս (30 ժամ)

1. Լույսի տարածվելը: Լույսի տարածվելու արագությունը: Լույսի տարածվելու ուղղագծությունը: Լույսի ուժը: Լուսավորվածության որենքները: Լուսաչափություն:

2. Լույսի անդրադարձումը՝ ցրված և հայելային: Լույսի անդրադարձման որենքները: Հարթ հայելու տված պատկերը: Սֆերիկական (գնդային) հայելիներ: Պատկերների կառուցումը: Լույսի բեկումը: Լույսի բեկման որենքները: Բեկման գործակիցներ: Լրիվ ներքին անդրադարձում: Լույսի անցումը հարթ դուգահեռ շերտերով և պրիզմայով:

3. Վասպնյակներ և նուսնց ոգտագործումը: Սֆերիկական վոսպնյակներ: Գլխավոր ֆոկուս: Վոսպնյակների բանաձևը: Պատկերի կառուցումը վոսպնյակով լույսն անցնելու դեպքում: Լուսանկարչական ապարատ: Պրոեկցիոն լապտեր: Տեսողություն: Ոպտիկական գործիքներ. Ակնոցներ: Լուպա: Տերեսկոպ և միկրոսկոպ: Տեսողության տպավորության տեվողությունը: Կինոապարատ:

4. Լույսի տարալուծումը: (Դիսպերսիա): Բեկման գործակցի կախումը լույսի գույնից: Լույսի տարալուծվելը բաղադրիչ մասաների: Սպեկտր: Սպիտակ լույսի բնույթը: Սպեկտրերի տեսակները: Սպեկտրային անալիզ: Լույսի կլանումը: Սեվ մարմին: Մարմինների գույնավորումը: Կիրխհոֆի որենքը: Ֆրաունհոֆերյան գծեր:

5. Լույսի բնությը: Լույսը վորպես ելեկտրամագնիսական տատանումներ: Լույսի ինտերֆերենցը: Լույսի ալիքի յերկարությունը: Ինֆրա-կարմիր և ուլտրամանիշակագույն ճառագայթներ: Ռենգենյան ճառագայթներ և նրանց հատկությունը ելեկտրամագնիսական տատանումների լրիվ աղյուսակ (շկալան):

6. Լույսի ազդեցությունը: Լույսի քիմիական ազդեցությունը: Լուսանկարչություն: Ֆոսֆորեսցենցիա և ֆլյուորեսցենցիա: Ֆոտո-ելեկտրական եֆֆեկտ և ֆոտո-եկեմենտներ. նրանց կիրառությունը: Լույսի կենսաբանական ազդեցությունը:

ԱՏՈՒՄԻ ԿԱԳՄՈՒՅՈՒՆԸ (4 ժամ)

1. Գաղափարատու կազմութեան ուսմունքի ժամանակակից դրութեան մասին: Բոր-Ռեզեր-Ֆորդի ատոմի մոդելը: Գաղափար եներգետիկ մակարդակների մասին: Գաղափար կվանտների մասին: Կարծր և գազային շիկացած մարմինների սպեկտրերի տարբերութեան պատճառները: Ֆոտոէֆեկտի կարմիր սահմանագիծը և նրա բացատրութեանը:

2. Գամմա ճառագայթների բնույթը և հատկութեանները: Ելեմենտար մասնիկների հայտնաբերման մեթոդները (Վիլսոնի կամերա):

Միջուկի կազմութեանը: Պրոտոններ և նեյտրոններ: Գաղափար իզոտոպների մասին: Արհեստական ռադիոակտիվութեանը: Ելեմենտների փոխանցվելը: Կոսմիկական (տիեզերական) ճառագայթներ: Պոզիտրոններ:

8—10-րդ դասարանների դասընթացի կրկնողությունը (4 ժամ)

8—10-ՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆՆԵՐԻ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ

Կրկնողություն (14 ժամ)

Առաջադրվող լաբորատոր աշխատանքի ցուցակը՝ մեծահասակների հանրակրթական լրիվ միջնակարգ դպրոցների համար:

№ 1—Ողի ընդարձակման գործակցի վորոնները:

2^ելը: № 2—Մետաղների գծային ընդարձակման գործակցի վորոնները:

2^ելը: № 3—Սպիրտի ծավալային ընդարձակման գործակցի վորոնները:

№ 4—Հեղուկի տեսակարար ջերմունակութեան վորոնները:

№ 5—Սառցի հալման թափանցիկ ջերմութեան վորոնները:

№ 6—Ջրի գոլորշիացման թափանցիկ ջերմութեան վորոնները:

№ 7—Մարմինների անկման հետազոտութեանը:

րացնելու ոգտակար գործակցի վորոնները: № 8—Բազմաճախարակի ոգնութեամբ ծանրութեանը բարձրացնելու ոգտակար գործակցի վորոնները:

42 ոգնութեան պայմանի ուսումնասիրութեանը: № 9—Թեք հարթութեան վրա գտնվող մարմնի հավասարակշռութեան պայմանի ուսումնասիրութեանը:

միջոցով: № 10—Ճոճանակի տատանման որեւէ ստացումը փորձի միջոցով:

№ 11 — Մետաղի տեսակարար դիմադրութեան վերոշեւը:

№ 12 — Ելեկտրոլամպի հզորութեան վերոշեւը:

№ 13 — Ելեկտրա-յեռարանի գործիքի ոգտակար գործակցի վերոշեւը:

№ 14 — Փորձեր ելեկտրոլիզի վերաբերյալ Գորյաշկինի հա-
վաքածուի (набор) ոգնութեամբ:

№ 15 — Պղնձի ելեկտրոքիմիական համարժեքի վերոշեւը:

№ 16 — Ապակու բեկման գործակցի վերոշեւը:

ԳԾԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ

Գծագրութեան նպատակն և սովորողին զինել գծագրական գրագիտութեան զենքով, այսինքն՝

1. Սովորեցնել հանրագործածական գծագրական գործիքներով կատարել բոլոր այն յերկրաչափական հիմնական կառուցումները, վորոնք պետք են գալիս գծագրեր իրագործելիս:

2. Ունակութիւն զարգացնել՝ հարթ գծագրում պատկերացնել տարածական ձևերը (սովորեցնել կարգալ գծագրերը):

3. Սովորեցնել կազմել հիմնական յերկրաչափական մարմինների և նրանց զուգորդումների, նաև պարզագույն տեխնիկական մանրամասնութիւնների (դետալ պատկերացումն) ինչպես ուղղահայաց առաջաձգութիւններում (որթոգոնալ պրոեկցիա), նույնպես և աքսիոմետրիայի պարզագույն ձևերում:

Նշված խնդիրների լրիվ կատարումը միջոց կտա սովորողին հասկանալու գիտութեան և տեխնիկայի միջազգային լեզուն և սովորողի ձեռք բերած գիտելիքները բարձրագույն դպրոցում ուսումը շարունակելիս՝ կծառայեն վորպես հիմք գծագրական յերկրաչափութեան և տեխնիկական գծագրութեան սիստեմատիկ դասընթացը յուրացնելու համար:

Առաջին խնդրի կատարումը, բացի նեղ նպատակից, այսինքն՝ գծագրերի անմիջական կատարումից, և յական նշանակութիւն ունի նաև յերկրաչափութեան դասընթացը լավ յուրացնելու տեսակետից, վորովհետև սովորողին ստիպում է մի շարք գործնական որինակներում կիրառել յերկրաչափութեանից ստացած տեղեկութիւնները և դրանով իսկ ամրացնել ստացած գիտելիքները

Կառուցման ձևերի յուրացումը վոչ մի դեպքում չպետք է կատարվի մեքենարար՝ դեպքից դեպք, յեթե սովորողները մի վորոշ յեղանակ յուրացնում են առանց տեսական ապացուցման,

պետք է իմանան, Վոր դրա տեսական հիմնավորումը կտրվի մոտ ապագայում: Համենայն դեպս սովորողներին ստացած գիտելիքներին և ունակություններին վերջնական ստուգման ժամանակ, կարկինով ու քանոնով կատարած վոչ մի կառուցում չպետք է մնամեքենարար յուրացված: այլ, անպատճառ պետք է հիմնվի յերկրաչափության կուրսից ձեռք բերած գիտելիքներին վրա:

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել գծագրական գործիքներին և պարագաներին հետ վարվելու տեխնիկայի յուրացման և գծագրի կատարման ժամանակ OCT-երին (Համամիութենական ստանդարտ) պահպանման վրա (գծերի տիպերը, շրիֆտները, չափերի նշանակումը և այլն): Տեխնիկական գծագրության այս տարրերը պետք է պահպանվեն բոլոր գծագրերում: Բոլոր գծագրերը պետք է կատարվեն միորինակ (ստանդարտ) շրջագծումով, վերտառությունները կատարվեն միորինակ շրիֆտով, չափումները նշանակվեն կանոնավոր, շրջանակը դժվի ընդունված տիպական գծերով:

Խնդիրներին լուծման, եսքիզներ կազմելու և գրանցումների համար սովորողները պարտավոր են ունենալ տետրակ, վորը պետք է սխտեմատիկ ստուգվի դասատույի կողմից: Սովորողներին կողմից առանձին ձևակներով ներկայացվող պարտադիր գծագրերը նշված են ծրագրերում:

Տուշով աշխատանքն սկսվում է ուսման յերկրորդ տարուց: Սովորողներին կողմից տնային աշխատանքի կարգով կատարվող գծագրերի քանակը սահմանվում է դասատույի կողմից և համաձայնեցվում դպրոցի ուսումնական մասի հետ, կախված տնային աշխատանքի ժամանակի բյուջեյից:

Հիմնական յերկրաչափական կառուցումների կիրառումը պետք է անպայման ցույց տրվի կիրառական բնույթի առարկաներին (որյեկտներին) գծագրման վրա՝ վորոնք կարելի յե ընտրել ներքոհիշյալ ձեռնարկներին:

Գծելու համար անհրաժեշտ պիտույքներ և գործիքներ

Գծագրական տախտակ 500, 700 մմ:

Ռեյսշին (գծաքանոն) 700 մմ կամ 500 մմ:

Քանոն 400 մմ:

Անկյունարդ 45°, 45°, 90° անկյուններով:

Անկյունարդ 30°, 60°, 90° անկյուններով:

Մասշտաբային քանոն (ծալովի մետր):

Չափակարկին՝ հազցվող մատիտով:

Ռեյսֆեղեր:

Գծագրական թուղթ՝ չափը a^3 (288 × 407 մմ):

Գծագրական թուղթ՝ չափը a^4 (202 × 288 մմ):

Կնոպկա:

Ռետիններ:

Մատիտ № 3 և 4՝ դծագրելու համար:

Մատիտ № 2՝ շրջանակների և վերտառությունների համար:

Սովորողների համար

1. Վ. Գորդոն՝ «Տեխնիկական գծագրության հիմունքները» ձեռնարկ միջնակարգ դպրոցի համար:

2. Յերկրաչափության ստարիլ դասագիրք:

Գաստունյի համար

3. Чертежи в машиностроении. Всесоюзный Комитет по стандартизации при СТО.

4. Пантелеев. Техническое черчение.

5. Куликов. Правила и нормы выполнения чертежей.

6. Евдокимов. Альбом учебных таблиц по черчению для средней школы.

Սույն ծրագրի հիմքում, վորն հաշված է 120 ժամվա համար (30 ժամ յուրաքանչյուր դասարանում) դրված է ԼժԿ-ի ստարիլ ծրագիրը միջնակարգ դպրոցի համար: Վերամշակման ընթացքում կատարվել են հետևյալ փոփոխումները. 1. կրճատված է նյութի ծավալը, գլխավորապես ուսման առաջին յերկու տարում (6 և յոթ դասարաններ). 2. մնացած նյութը բաժանված է ուսման 4 տարիների վրա, հինգի փոխարեն, ինչպես վորոշված է միջնակարգ դպրոցի ուսումնական պլանով: Նյութի կրճատումը վերաբերվել է գլխավորապես յերկրաչափական գծագրության բաժնին (նվազեցված է կառուցման խնդիրների քանակը): Պրոեկցիոն գծագրության բաժինը, վորն ընկնում է առավելապես ուսման վերջին յերկու տարիներին, թողնված է անփոփոխ:

Ծրագրի վերամշակումը կատարվել է միջնակարգ դպրոցի

գիտա-հետազոտական ինստիտուտի ավագ գիտնական աշխատող
 Ն. Յա. Տարնովսկու և Լ. Մ. Կազանովիչի անվան Պրոմակադե-
 միայի դոցենտ Ն. Ի. Տկաչենկոյի կողմից:

Ծ Ր Ա Գ Ի Ր

Վ Ե Ց Ե Ր ՈՐ Դ Դ Ա Ս Ս Բ Ա Ն

1. Գծագրության առարկան:
 Տարածական ձևերի պատկերաց-
 ման յեղանակները. ստերոսկոպ-
 պիկ լուսանկարչություն, կենտրո-
 նական լուսանկարչություն, կենտ-
 րոնա-պերսպեկտիվ նկար, զուգա-
 հեռ-պերսպեկտիվ նկար. գծագիր:

2. Գծագրական գործիքներ և
 պարագաներ, նրանցից յուրա-
 քանչյուրի դերը և ստուգումը:

Այն թղթի չափերը (Փորմատ),
 վորի վրա պետք է կատարվեն
 գծագրերը: Գծագրերի վրա արվե-

Մեթոդական ցուցումնք-
 ներ.

1. Զրույց. ցույց տալ մո-
 դելներ՝ ստերեոգրաֆիկ լու-
 սանկարներ ստերեոսկոպով
 նայելու համար, կենտրո-
 նական լուսանկարներ՝ կենտ-
 րոնական պերսպեկտիվային
 նկարի տարբեր կետերից
 հանված, զուգահեռ պերս-
 պեկտիվ նկարներ տարբեր
 ձևերում (իզոմետրիկ նկար,
 շեղանկյուն դիմետրիա՝
 $\varphi = 45^\circ$ թեքման անկյունով
 $k = 1/2$ կրճատման գործակ-
 ցով և $\varphi = 30^\circ$ որթոգոնալ
 պրոեկցիաներ: Այս որի-
 նակների վրա պարզաբա-
 նել տարածական պատկեր-
 ների պատկերացման նշած
 յեղանակների յուրաքան-
 չյուրի առավելություններն
 ու թերությունները:

2. Ցույց տալ գծագրա-
 կան գործիքներն ու պա-
 րագաները, թղթի Փորմատ
 ները և a^3 կամ a^3 Փոր-
 մատների վորոշումը, վո-
 ռոնց վրա պետք է կա-

վիք վերտառությունների շրիֆ-
տը:

3. Գծագրական տախտակ և
ռեյսշին: Ռեյսշինի և անկյու-
նարդի ոգնությամբ տանել ու-
ղիղներ՝ զուգահեռ գրատախտա-
կի վերին յեզրին (հորիզոնական)
և գրատախտակի կողային յեզ-
րին (ուղղաձիգ):

Գծագրի շրջանակի կառուցու-
մը:

4. Փոխադարձ ուղղահայաց
ուղիղների կառուցում՝

1) կարկինի և քանոնի ոգնու-
թյամբ (կետը տրված և ուղիղի
վրա, ուղիղի վրա գծագրի ծայ-
րում և ուղղից դուրս):

2) Գանոնի և անկյունարդի
ոգնությամբ:

Փոխադարձ զուգահեռ ուղիղ-
ների կառուցում՝

1) կարկինի և քանոնի ոգնու-
թյամբ:

2) կարկինի և անկյունարդի
ոգնությամբ:

5. Հատվածի կիսելը կարկինի
և քանոնի ոգնությամբ: Հատվա-

տարեն գծագրերը (Գորդոն,
էջ՝ 13—14):

Գրատախտակի վրա ցույց
տալ գծերի տիպերը (Գոր-
դոն, նկ. 8). ստանդարտ
շրիֆտների որինակներ (№ 7
և № 5 տես, Գորդոն, էջ՝
226—217): Մատիտով և
գրիչով գրելու յեղանակնե-
րի բացատրում:

Ստանդարտ շրիֆտով
գրելու վարժություններ:

3. Ցուցում գրատախտա-
կի վրա: կառուցել շրջանակ,
թերթը բաժանել 4 քառա-
կուսու. ռեյսշինի և անկյու-
նարդի ոգնությամբ տանել
հորիզոնական և ուղղաձիգ,
անընդհատ շտրիխային և
շտրիխալուսկալիք գծեր:

4. Ցուցում գրատախտա-
կի վրա և գծագրում ձևակ-
ներում 6—8 խնդիր:

5. Ցուցում գրատախտա-
կի վրա և գծագրում ձև-

ծի բաժանումը կամավոր թվով հավասար մասերի՝

1) կարկինի և քանոնի ողնու-
թյամբ:

2) Մասշտաբային քանոնի՝ կամ
չափակարկինի ողնությամբ հա-
տվածի մոտավոր բաժանումը
կամավոր թվով հավասար մասե-
րի:

6. կառուցել տվյալ անկյանը
հավասար անկյուն՝

1) Փոխադրելի ողնությամբ:

2) կարկինի և քանոնի ողնու-
թյամբ:

3) Գանոնի և անկյունարդի ող-
նությամբ:

4) Թեքության տվյալ մեծու-
թյան ողնությամբ:

7. Անկյան կիսելը: Ուղիղ ան-
կյան բաժանումը 3 հավասար
մասերի: Տրանսպորտի՝ կամ չա-
փակարկինի ողնությամբ ան-
կյան մոտավոր բաժանումը կա-
մավոր թվով հավասար մասերի:

8. Յեռանկյան կառուցումը՝

1) Ըստ յերկու կողմի և
նրանց կազմած անկյան:

2) Ըստ մի կողմի և նրան հա-
րադիր յերկու անկյան:

3) Ըստ յերկու կողմի և նրան-
ցից մեկի հանդիպակաց անկյան:

4) Ըստ յերեք կողմի:

9. Չուղահեռակողմի, շեղան-
կյուն, քառակուսու, ուղանկյան-
և տրապեցի (սեղանակերպի) կա-
կառուցում ըստ տված տարրե-
րի:

վակներում (Գորդոն՝ նկ. 33,
34, 61, 62):

7. Ցուցում գրատախտա-
կի վրա, վարժությունների
տեսրակներում (Գորդոն,
§§ 9, 10):

8. Ցուցում գրատախտա-
կի վրա և գծագրում ձևակ-
ներում:

9. Ցուցում գրատախտակի
վրա, հողամասի վրա և
գծագրում տեսրակներում:

10. Տված բազմանկյանը հասարակ բազմանկյան կառուցումը տրիանգուլիացիայի և կոորդինատներով մեթոդով:

10. Ցուցում գրատախտակի վրա, հողում հատակագծի ընդորինակում ձևակերպում:

ՅՈՒԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Տուշով գծելու վարժություններ՝

1) Տանել ստանդարտ տիպերի գծեր՝ անընդհատ շարիխային և շարիխառենկտիրային:

2) Հաջորդ վարժությունները՝ շրջագծերի և թեքերի զուգորդման վերաբերյալ, կատարել տուշով:

2. Գծերի զուգորդումը՝

1) Շրջանի աղեղի և ուղիղի:

2) Շրջագծի և ուղիղի:

3) Տարբեր տրամագծերով շրջանագծերի աղեղների:

4) Յերկու շոշափող շրջագծերի:

3. 1) Շրջանագծի բաժանումը 4, 8, 6, 3, 12, 5, 10 հավասար մասերի:

2) Շրջանագծի մոտավոր բաժանումը հավասար մասերի՝ լարերի աղյուսակի ոգնությամբ:

3) Կառուցել կանոնավոր ներգծյալ և արտագծյալ բազմանկյուններ:

4) Կառուցել կանոնավոր բազմանկյուն ըստ տված կողմի:

4. Տուփաձև և ողեձև (ձվերդ) կտրերի ու վրձիների (ЗАВИТКА) կառուցում:

1. Ցուցում և վարժություններ դասարանում (Գորդոն, § 67):

2. Ցույց տալ որինակներ մոդելներով և գծագրում ձևակերպում (Գորդոն, 146—166):

3. Խնդիրների լուծում գրատախտակի վրա և գծագրում ձևակերպում:

4. Խնդիրների լուծում գրատախտակի վրա և գծագրում ձևակերպում (Գորդոն, §§ 21, 22):

5. Նկարահանում (հանույթ) բնականից: Նկարել եսքիզներ գուգահեռ պերսպեկտիվում և տեսքեր վերևից, առջևից և կողքից՝ այնպիսի մոդելների, վորոնք իրենցից ներկայացնում են պրիզմատիկ (հատվածակողմային), գլանաձև մարմինների գուգորդում: Չափել մոդելները և եսքիզում նշանակել այն չափսերը, վորոնք անհրաժեշտ են և բավական. ըստ գծագրի բնականը վերականգնելու համար:

5. Հանույթ բնականից և եսքիզներ կազմելը: Տունը գծագիրը կազմել ըստ եսքիզների:

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Յերեք չափումներ ունեցող պատկերների՝ գծագրի հարթության վրա պատկերացնելու յեղանակների տեսություն: Ինտելի պատկերացումների կառուցման պարզագույն յեղանակները: Խորանարդի, գուգահեռանիստի, բաղմանկյուն հատվածակողմի և բուրգի ֆրոնտալ պրոեկցիան:

2. Որթողոնալ պրոեկցիաներ յերկու և յերեք փոխադարձ ուղղահայաց հարթությունների վրա: Կետի պրոեկցիան, ուղիղի հատվածի պրոեկցիան: Հատվածի իրական մեծության վորոշումն ըստ նրա պրոեկցիաների:

3. Պարզագույն հարթ պատկերների պրոեկցիաները: Պատկերի իրական տեսքի վորոշում:

4. Հատվածակողմի, լրիվ և հատած բուրգի որթողոնալ պրոեկցիաներ:

1. Զրույց-տեսություն՝ յեռաչափ պատկերների պատկերացման յեղանակների: Գրատախտակի վրա ցույց տալ կարինեաային պրոեկցիայի կառուցումը:

2. Դասատույի բացատրություն և գծագրություն տեսրակներում (Գորդոն, §§ 32, 33, 34, 36):

3. Խզնրի լուծում գրատախտակի վրա և գծագրում ձևակներում (Գորդոն, §§ 37, 3):

4. Խնդրի լուծում գրատախտակի վրա և գծագրում:

ցիաները: Ըստ որթողոնալ պրո-
եկցիաների կառուցել կարինե-
տային պրոեկցիան և ընդհակա-
ռակը:

5. Հարթության պատկերա-
ցումն իր հետքերով: Հատվածա-
կողմի և բուրգի հատումն հար-
թությամբ:

6. Հանույթ բնականից: Նկա-
րել եսքիզներ պրոեկցիայում և
ֆրոնտալ պրոեկցիայում՝ ախ-
պիսի մողեխներից, վորոնք ներ-
կայացնում են բաղմանիստերի
զուգորդում: Չափել մողեխները և
եսքիզների վրա նշանակել այն
չափսերը, վորոնք անհրաժեշտ են
և բավական, ըստ գծագրի բնակա-
նը վերականգնելու համար:

7. Կազմել գծագրեր ըստ պատ-
րաստած եսքիզների և գծագրե-
րի մի մասը տուշել:

բում ձևակներում (Գորդոն,
§ 39), բացատրություն՝
կարինետային պրոեկցիան
կառուցելու մասին (Գորդոն,
§ 54):

5. Խնդրի լուծում գրա-
տախտակի վրա և գծագր-
ում ձևակներում (Գորդոն,
§§ 33, 40):

6. Նկարահանել բնակա-
նից և կազմել 4—5 մողել-
ների եսքիզներ՝ դասատույի
հսկողությամբ: Բացատրու-
թյուն՝ մողելը չափելու և
չափսերը նշանակելու յե-
ղանակների մասին: (Ես-
քիզների համար կարելի չե-
ոգտագործել վանդակավոր
թուղթ):

7. Զրույց պրոեկցիանե-
րի դասավորման, գծագրի
գծերի, չափերի նշանակ-
ման և պայմանականու-
թյան մասին (Գորդոն, §§
60, 61, 62, 63):

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԴԱՍԱՐԱՆ

1. Շրջանագծի աղեղի ուղղու-
մը: Լեկալով աշխատելու յեղա-
նակները: Արքիմեդի սպիրալի,
եվոլվենտի, ցիկլոիդի և սինու-
սոիդի կառուցում:

2. Կոնի հատումն հարթու-
թյամբ: Ելիպսի սլարաբոլի և
հիպերբոլի կառուցում:

1. Բացատրություն, ցու-
ցում գրատախտակի վրա,
գծագրում ձևակներում
(Գորդոն, §§ 20, 23, 24, 25,
26, 28):

2. Դասատույի բացա-
տրություն-ցուցում գրա-
տախտակի վրա, գծագրում

3. Կառուցել ուղիղ շրջանային կոնի հատումն հարթությամբ: Գլանի հատումն հարթությամբ էրիվ և հատած կոնի, հատած գլանի փովածքի կառուցումը:

4. Գնդի պրոեկցիան և նրա կտրվածքը հորիզոնական և ուղղահարկ հարթություններով:

5. Մարմինների փոխադարձ հատման պարզագույն դեպքեր- փոխադարձ հատումն յերկու հատվածակողմերի, յերկու գլանների, գլանի ու կոնի:

6. Պտուտակագծի պրոեկցիայի կառուցում գլանաձև մակերևույթի վրա:

7. Շրջանային գծեր ունեցող մարմինների դիտելի պատկերացումը Ֆրոնտալ պրոեկցիայում և իզոմետրիայում:

8. Տեխնիկական գծագրության հիմնական նորմաները, պրոեկցիաների փոխադարձ դասավորումը, գաղափար կտրվածքի և հատումի մասին: Պարույրի (рез-

ձևակներում (Գորդոն, §§ 41, 42):

3. Խնդրի լուծում գրատախտակի վրա, (ուղավել գունավոր կավիճներով): Գծագրում ձևակներում (Գորդոն, § 43, 44, 45):

4. Դասատույի բացատրություն՝ մոդելի վրա ցույց տալով և գրատախտակի վրա գծելով: Գծագրում ձևակներում:

5. Բացատրություն՝ մոդելի վրա ցույց տալով և գրատախտակի վրա գծելով: Գծագրում ձևակներում (Գորդոն, §§ 46, 47, 48, 49, 50):

6. Բացատրություն՝ մոդելի վրա ցույց տալով և գրատախտակի վրա գծելով: Գծագրում ձևակներում:

7. Կառուցել դիտելի պատկերացումներ պարզ մոդելների՝ գլանի էրիվ և հատած կոնի, կլոր անցքեր ունեցող սալի և այլն: Ցույց տալ Ֆրոնտալ պրոեկցիայում և իզոմետրիայում ստացվող պատկերացումների առանձնահատկությունները:

8. Կանոնավոր և անկանոն պատկերացումների ցուցադրում: Գծագրում ձևակներում (Գորդոն, §§ 64, 65, 66):

Ճա) պատրերացման պայմանա-
կան յեղանակները (նշաններ):
Չափերի նշանակման յեղանակ-
ները:

9. Վոչ բարդ դետալներից ես-
քիզներ հանել, կատարելով ան-
հրաժեշտ կտրվածքներն ու հա-
տումները և նշանակելով չափսե-
րը: Պատրաստել դժադիր ըստ
եսքիզի:

9. Յերկու-յերեք մոդել-
լից հանել եսքիզներ՝ ցույց
տալով կտրվածքներն ու հա-
տումները:

116X9

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220035572

524

[35K]

ԳԻՆԸ 1 ՌՈՒՎԼԻ

II
35572

~~Прон 1940~~

Прон